

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Sociální opora dospívajících při rozvodu rodičů
Social support adolescents in divorce of parents

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Procházková

Autor:

Zuzana Hanková

Praha 2022

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Janě Procházkové za odborné vedení, konzultace, připomínky a rady, které mi pomohly při vypracování této bakalářské práce. Také děkuji školám, na kterých mohlo být provedeno dotazníkové šetření a respondentům.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Sociální opora dospívajících při rozvodu rodičů“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.11.2022

Zuzana Hanková

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá tématem sociální opory dospívajících při rozvodu rodičů. Cílem práce je zjistit, koho dospívající řadí mezi sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů. V teoretické části jsou definovány základní pojmy jako je rodina, její funkce a typy. Dále je zde definováno období dospívání a vymezen pojem sociální opory, její pojetí, funkce a zdroje. V praktické části je uskutečněno dotazníkové šetření mezi studenty Gymnázia v Benešově a Gymnázia v Praze a následně jsou získaná data analyzována a vyhodnocena.

Klíčová slova

Rodina; nefunkční rodina; rozvod; dospívající; sociální opora; pomoc.

Annotation

This theses is focused on an adolescents' social support during parents' divorce. The goal of this work is find out who is mainly considered by adolescents as a social support during their parent's separation. The theoretical part defines some basic terms such as family or functions and types of families. There is also defined the period of adolescence and concept of social support, its conception, functions and resources. The practical part is focused on a questionnaire survey which is carried out among students of the Grammar School in Benešov and the Grammar School in Prague. The obtained data are analyzed and evaluated.

Keywords

Family; dysfunctional family; divorce; adolescents; social support; help.

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	7
1 Teoretická část.....	8
1.1 Rodina.....	8
1.1.1 Funkce rodiny.....	9
1.1.2 Typy rodiny.....	11
1.1.3 Funkční a dysfunkční rodiny.....	13
1.2 Rozvod a rozchod rodičů.....	15
1.3 Rozvod.....	15
1.4 Rozchod.....	16
1.4.1 Děti a rozvod nebo rozchod rodičů.....	16
1.5 Dospívání.....	20
1.6 Sociální opora.....	22
1.6.1 Druhy sociální opory.....	23
1.6.2 Kvalita sociální opory.....	25
1.6.3 Zdroje sociální opory.....	26
2 Praktická část.....	28
2.1 Cíl bakalářské práce.....	28
2.2 Metodika výzkumu.....	28
2.2.1 Pilotní průzkum.....	29
2.2.2 Způsob sběru dat.....	29
2.2.3 Zkoumaný soubor.....	29
2.2.4 Technika zpracování dat.....	30
2.3 Vlastní šetření.....	31
2.3.1 Charakteristika vybraných škol.....	31
2.3.2 Sociodemografické skupiny respondentů.....	31

2.3.3	Poměr úplných a neúplných rodin	32
2.3.4	Zdroj sociální opory	33
2.3.5	Hodnocení zdroje sociální opory	34
2.3.6	Profesní sociální opora a její hodnocení	35
2.3.7	Profesní sociální opora v období pandemie	37
2.3.8	Primární zdroj sociální opory	37
2.3.9	Konkrétní sociální opora	38
2.3.10	Očekávaná sociální opora.....	38
2.3.11	Komunikace rodičů o rozvodu či rozchodu a následných změn	39
2.4	Ověření hypotéz.....	40
3	Shrnutí výsledků praktické části a diskuze	43
3.1	Zdroje sociální opory	43
	Závěr.....	48
	Seznam použité literatury	50
	Seznam obrázků	54
	Příloha 1.....	55

Úvod

Každý člověk se během svého života setká s překážkami, které mu brání k dosažení vytyčených cílů, potřeb a tužeb, kdy k překonání těchto překážek nám mohou pomoci naši blízcí, rodiče či odborní pracovníci, tedy ti, kteří nám poskytují sociální oporu. Sdílení daného problému nebo obtížné životní situace pozitivně ovlivňuje naše fyzické, ale i psychické zdraví. Zcela bez pochyby je i rozvod nebo rozchod rodičů považován za velkou životní změnu pro každého z členů rodiny, kdy nejvíce tato transformace ovlivňuje ty nejmenší, tedy nezletilé děti.

V bakalářské práci je přiblížena problematika spojená s tématem sociální opory u dospívajících v souvislosti převážně s rozvodem, ale i stále častějším rozchodem jejich rodičů.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. První část, teoretická, se zaměřuje především na definici rodiny, typy rodin a přiblížení funkční a nefunkční rodiny a případný rozpad rodiny. V této části bakalářské práce je také zaznamenáno období dospívání, kde jsou popsány změny, které probíhají v tomto významném období. Dále je v teoretické části definován pojem sociální opora, její druhy a zdroje.

Druhá část bakalářské práce je zaměřena prakticky a zabývá se vlastním výzkumným šetřením. Pomocí dotazníkového zkoumání byla zjišťována rozdílnost odpovědí v oblasti sociální opory při rozvodu nebo rozchodu rodičů u studentů vzdělávaných na gymnáziích v Benešově a v Praze.

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, koho dospívající považovali za sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů a jakým způsobem sociální oporu hodnotili. Dílčím cílem práce bylo zjistit, zda jsou nějaké rozdíly ve volbě a v hodnocení sociální opory studentů na Gymnázium v Benešově a Gymnázium v Praze. Dalším dílčím cílem práce bylo zjistit, zda případně existuje rozdíl při volbě sociální opory u dívek a chlapců.

1 Teoretická část

V teoretické části jsou rozebrána témata rodiny, její funkce a typy, dále je popsán vliv rozchodu rodičů na děti a dospívající. Poslední kapitola je zaměřena na důležitost sociální opory, její druhy a zdroje.

1.1 Rodina

Formulovat obecně přijatelnou definici rodiny je obtížné. Každý specialista ve svém oboru jako je sociolog, ekonom, právník, pedagog či psycholog vidí tento pojem jiným způsobem.

Psychologický slovník vysvětluje pojem rodina jako „společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí (Hartl, Hartlová, 2000, s. 512).“ „Rodina je chápána jako skupina lidí, kteří mají společnou historii, současnou realitu a budoucí očekávání vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životních cest (Sobotková, 2007, s. 24).“

Pedagogický pohled na rodinu dle Krause a Poláčkové (2001) zohledňuje obzvláště didaktickou a formativní funkci pro dítě. Pro dítě je rodina primární prostor socializace, ve kterém jsou stěžejní pevné vazby mezi matkou a dítětem, které dále rozvíjí osobnost dítěte. Rodina je v tomto pohledu prvním vztažným systémem, se kterým člověk přichází do styku. Zde se učí přejímáním vzorů, modelů chování, základních dovedností i postojům k hodnotám.

Petrusek, Maříková a Vodáková (1996) poukazují, že sociologie chápe rodinu jako původní a nejvýznamnější společenskou skupinu a instituci, která je výchozím článkem sociální struktury. Rodina je i hlavní ekonomickou jednotnou jejímž primární funkcí je reprodukce a socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního rozvoje.

Kraus a Poláčková (2001) uvádějí, že právní věda byla první, která již v době prvních právních systémů specifikovala rodinu v ostatní společnosti a výrazně se podílela na pochopení vztahů mezi členy rodinného systému, nicméně doposud není v české legislativě pojem rodiny jednoznačně definován. Nový občanský zákoník pouze uvádí, že rodina, rodičovství a manželství používají zvláštní zákonné ochrany (Část 2 Hlava 1 Díl 2 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník (nový), 2012).

„Rodina je primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve světě symbolů“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 50).

Ministerstvo práce a sociálních věcí definuje pojem „Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, s. 9).

Rodina je dle Vágnerové (2004) významná sociální skupina, která zaujímá soubor biologických, ekonomických, sociálních a psychologických funkcí a poskytuje svým členům nezbytné zázemí. Rodina uspokojuje potřeby jejích členů a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. Každý rodinný příslušník zastává určité role, které se stávají součástí jeho identity.

1.1.1 Funkce rodiny

Podle Špaňhelové (2010) platí z hlediska sociální psychologie pro rodinu 4 základní funkce rodiny:

- První funkcí je **biologicko-reprodukční** funkce rodiny, která je chápána jako reprodukce lidského rodu. Znamená to, že rodiče mají funkci plodit děti.
- Druhá funkce je **ekonomicko-zabezpečovací**. Touto funkcí se rozumí zajištění rodiny po stránce ekonomické, co nejlépe, dle svých možností. Tato funkce zahrnuje zabezpečení členů po materiální stránce, rozdělení povinností, rozdělení práce v rodině. Ekonomicko-zabezpečovací funkce by neměla zastiňovat další funkci – emocionální.
- **Emocionální funkce** spočívá v tom, že rodina vytváří pro své členy vzory společenského chování a zároveň rozvíjí cit a apeluje na individuální zájmy jedince. Jedná se o zabezpečení dítěte po citové stránce, sdílet s ním pocity, mluvit s dítětem o jeho názorech, zahrnout ho láskou, jistotou, která má i své mantinely.
- Poslední funkce rodiny je **socializačně výchovná**. Cílem této funkce je zabezpečit dětem duševní a tělesný rozvoj. Rodina by měla vychovávat děti k tomu, aby si byly jisté v prostředí, ve kterém se pohybují, aby si uměly zdůvodnit různé jevy v životě, dovedly se připravit na život s ostatními dětmi a ve společnosti jiných dospělých.

Helus (2015) člení sociálněpsychologické funkce rodiny, jejichž realizace má zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte na následující body:

- Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte v raných stádiích jeho života. Mluvíme o uspokojování biopsychických potřeb (jídla, pití, spánku, pohybu atd.) i raných psychických potřeb bezpečí, pravidelného životního rytmu, lásky.
- Dále rodina uspokojuje potřebu organické příslušnosti dítěte. Potřebu domova, potřebu mít svou osobu (svou matku, otce) a identifikovat se s ním. Základem je vědomí, že patřím do bezpečných a láskyplných mezilidských vztahů.
- Dítěti je od útlého věku poskytnut prostor pro jeho projev, seberealizaci, spolupráci s druhými.
- Rodina pozvolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení. Záměrné i vedení dítěte, aby předměty chápalo jako hodnoty, které pro členy rodiny něco znamenají.
- Rodina výrazně určuje prvopočáteční prožitek sama sebe jako chlapce/dívky. Napomáhají tomu vzory matky, otce a ostatních členů rodiny.
- Rodina skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady. Přemýšlením o životě a jednáních členů rodiny učí dítě vidět v druhém člověku osobnost a samo touží být osobností.
- Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého.
- Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a proniknout do chápání lidí různého věku, různého založení a postavení.
- Prostřednictvím rodičů, prarodičů a ostatních příbuzných navozuje rodina v dítěti představu o širším okolí, o společnosti a světě.
- Rodina je prostředím, kde se děti i dospělí mohou svěřit, očekávat trpělivé a empatické vyslechnutí, radu a pomoc v životních situacích bezradnosti.

Funkční rodina má mít dle Matouška a Pazlarové (2014) jasně rozdělenou odpovědnost. Odpovědnými mají být dospělí, děti se mají podílet na fungování rodiny podle úvahy dospělých a nemají být zatěžovány zodpovědnostmi, kterou jsou nad jejich možnosti. Pokud se toto děje, stávají se tzv. rodičovskými dětmi a jsou tím poškozovány.

1.1.2 Typy rodiny

Jak uvádí Sobotková (2007), existuje řada rozdílných typologií rodin, na které můžeme pohlížet z různých směrů, struktur a důležitých vzorců. Rodina během let prochází různými fázemi, a i její typ se v průběhu času mění. Základním dělením rodin podle struktury složení jejich členů je na rodiny úplné a rodiny neúplné. Dále je v této kapitole věnována pozornost i dalším typům rodiny jako je na příklad nukleární, manželská, dvougenerační, intimně vztahovou a rodinu privátní individualizace. Typy rodin z hlediska jejich funkčnosti a dysfunkčnosti jsou popsány v následující kapitole 1.1.3.

Úplná rodina

Úplná rodina je dle Ministerstva práce a sociálních věcí (2004) tvořena oběma rodiči a jejich dětmi. Tuto rodinu můžeme také nazvat rodinou nukleární, která byla dle Národní zprávy o rodině (Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004) převažujícím typem rodin v České republice. Lze ji považovat za institucionálně strukturované sociální společenství, které je založené na rodičovském a manželském vztahu a vychází z úpravy rodinného práva. Podle občanského zákoníku je manželství „trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“ (§ 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový), 2012) Matějček (1986, s. 10) „Úplná rodina, která plní všechny základní funkce, je nejlepším prostředím pro výchovu dítěte. Děti, které žily ve fungující rodině mají větší pravděpodobnost, že také vytvoří fungující rodinu.“ V úplné rodině děti vyrůstají a vnímají rodiče dle Matějčka (1994) jako představitele jedné poloviny lidstva. Děti mají možnost sledovat rozdíly mezi muži a ženami, mezi otcem a matkou. Dle Českého statistického úřadu (2022) tvořilo v roce 2021 polovinu domácností úplné rodiny, tedy manželský či partnerský pár s dětmi i bez dětí.

Neúplná rodina

Neúplná rodina je tvořena jedním rodičem se svým dítětem nebo dětmi. Nejčastějším případem vzniku takové rodiny je rozvod rodičů. Dle Ministerstva práce a sociálních věcí (2004) neúplné rodiny vznikají nejen rozvodem, ale i úmrtím jednoho z rodičů či narozením osamělé matce. Rozvod rodičů je pro dítě jednou z nejvíce traumatizujících událostí v životě, stejně jako úmrtí člena rodiny. Rozvod přináší do rodiny změny a dítě přestává mít pocit jistoty (Matějček, 1986). Dle Českého statistického úřadu (2022) tvořilo

v roce 2021 neúplné rodiny svobodných či rozvedených rodičů s dětmi a případně i dalšími příbuznými 10,3 % domácností.

Další typy rodin

Helus (2015) dále rozděluje současné rodiny dle jejich charakteristických znaků na rodinu nukleární (jádrovou), manželskou, dvougenerační, intimně vztahovou a rodinu privátní individualizace. „Současná rodina je rodinou nukleární (jádrovou) v tom smyslu slova, že pozůstává z několika málo lidí tvořících její jádro a sdílejících intimní soužití, které je něčím jako jejím nitrem“ (Helus, 2015, s. 202). Nukleární rodina je tedy rodina tvořená rodiči (rodičem) a dětmi (Kraus, 2008). Čabalová (2011) doplňuje, že podle členů rodiny a jejich soužití je možné rodiny dělit vedle základní a nukleární ještě na vícegenerační. „Současná nukleární rodina je nesrovnatelně více než tradiční velká rodina pospolitostí jádrových osob, spojených cítěním lásky a starostí, vyvolaných společnými problémy. Velkou roli hraje vzájemné vcítění, poskytování si vzájemné opory atp.“ (Helus 2007, s. 139) Dle Vágnerové (2007) se dítě narodí do rodiny, která mu poskytuje základní sociální zkušenost, a tím se učí poznávat a orientovat se ve světě. Získává také základní pocity důvěry. V případě, kdy jsou partneři oficiálně sezdáni coby manželé, či nikoliv, hovoří Helus (2015) o rodině partnerské/manželské. Rodinu tvoří otec, matka a jejich děti, popřípadě pečují o děti přisvojené či děti z předchozích manželství muže a ženy. Dalším typem současné rodiny je dvougenerační rodina, která je charakteristická tím, že v rodině pozůstává generace otce a matky a generace dětí. Rodina intimně vztahová funguje na základě sdílení soukromého prostoru, kdy z předchozí velké rodiny se výrazně vyčlenila centrální vztahová zóna proniknutá citovou blízkostí, kterou u sebe navzájem manželé objevili a kterou se rozhodli stvrdit manželstvím a následně početím dítěte. Posledním pojmem je privátní individualizace, která vychází z vymanění pout tradice, historicky předávaných zvyků a závazků, majetkových a profesních předurčeností, znamená možnost i nutnost rozhodovat se, volit, být zodpovědný za své jednání. Jedná se o znaky individualizace, tedy vývoje jedince jako svébytné osobnosti.

Další pohled na rozdělení rodin přináší Sobotková (2007), která uvádí tradiční dělení Davida Kantora a Williama Lehra a rozděluje rodinu na tři základní typy. Prvním typem je uzavřený rodinný systém, který je charakteristický stálými strukturami se smyslem pro řád a změnu. Druhým typem je otevřený rodinný systém, který je založen na principech demokracie mezi členy a prolínání jejich potřeb, které se v průběhu času mění. Posledním

typem je dle Sobotkové (2007) náhodný (či nepravidelný) rodinný systém, kde jsou struktury nestabilní, bez jakéhokoliv řádu.

1.1.3 Funkční a dysfunkční rodiny

Zdravé rodinné fungování je dle Sobotkové (2007) zakotveno ve schopnosti rodiny zvládat náročné a stresové životní situace a adaptovat se na nové změny. S tím velmi úzce souvisí schopnost rodiny adaptovat se při zátěži a nacházet novou rodinnou rovnováhu. Zátěží se rozumí stresor, který je zaregistrovaný, vědomě zpracovaný a vyhodnocený. Čabalová (2011) doplňuje, že v rodině je úroveň zátěže spojená se závažností a intenzitou stresoru, ale i jak jej sama rodina vnímá, hodnotí a na zdrojích a možnostech zvládat stres, na psychické a fyzické kondici členů rodiny v době, kdy se stresor objeví. Dalším důležitým faktorem je dle Sobotkové (2007) i to, co rodina v minulosti prožila, jaké jsou aktuální vztahy a citové vazby v rodině. Předpokládá se, že rodina má sílu a možnosti, které mohou rozvíjet své silné stránky rodiny. Možnosti (např: síť sociální opory, vhodnější komunikace v rodině, způsob, jak rodina vidí svou situaci) nemusí rodina využít do doby, než se obrátí na odborníka, jehož cílem je pojmenovat a pomoci rozvinout existující rodinné síly a možnosti tak, aby rodina vycházela ze svých konkrétních a jedinečných dispozic. Ve spojitosti se zvládáním každodenních nároků i mimořádných stresů v rodině se hovoří o tzv. resilienci rodiny, což je schopnost rodiny zotavit se z krize a udržet si zavedené vzorce chování. Dysfunkční rodiny vykazují některé charakteristiky jako je například: popírání problémů, vzájemné obviňování, nesrozumitelná komunikace, absence hranic mezi členy rodiny, nesrozumitelná pravidla a kompetence.

Dle Vágnerové (2004) členové rodiny zaujímají určité sociální role, které nějakým způsobem plní a vzájemně se ovlivňují a modifikují v čase. Patologické chování každého člena je nutné interpretovat jako výsledek interakcí celého rodinného systému, který je jím ovlivňován a modifikován. Společensky genetické dispozice a zkušenosti s určitými způsoby chování určují způsob reagování jednotlivých rodin na danou situaci. Tyto faktory ovlivní výchovný styl rodičů, ale i sklon dětí reagovat na podněty určitým způsobem, což charakterizuje danou rodinu. Určité vlastnosti rodičů zvyšují riziko špatného zacházení s dítětem, ve kterých se pak rodina může stát zdrojem zátěže a příčinou vzniku psychických problémů:

- nedostatky v sociální orientaci – omezená schopnost empatie, neporozumění potřebám člověka, problémy v mezilidských vztazích;

- problematické sebehodnocení – nízká sebeúcta, nespokojenost s rodičovskou rolí;
- rizikové chování – projevuje se nedostatečnou sebekontrolou a nízkým sebeovládáním, impulzivitou;
- špatná zkušenost z vlastního dětství – 70 % lidí, se kterými v dětství rodiče nezacházeli přiměřeným způsobem, mělo sklon se chovat podobným způsobem ke svým potomkům.

Rodiny můžeme dále rozdělit podle Heluse (2015) na jejich funkčnost do pěti kategorií:

- Rodiny stabilizovaně funkční jsou ty rodiny, ve kterých jsou dětem spolehlivě zajištěny kvalitní socializační podmínky.
- Funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy. Jedná se o rodiny, které dokáží své problémy a obtíže vyřešit a pozitivně je rozvíjí a upevňují jejich vztahy. Problémy způsobují nejrůznější vlastnosti jejich členů, vnější okolnosti, osobní selhání, které přináší život. Ohrožení některých funkcí rodiny v jejich krizové fázi si ale její členové uvědomují a jednají zvýšeným namáhajícím úsilím dát věci do pořádku. Hodnota rodiny je mezi předními hodnotami všech jejich členů, kteří dokáží a chtějí řešit problémy sami.
- Rodiny problémové. V této kategorii se nejedná jen o to, že rodina má problémy, ale je zproblematizováno plnění její funkcí. Členové rodiny čelí krizi a hrozbě rozpadu rodiny, snaží se nalézt pomoc, která bývá dočasná. Častým řešením bývá rozchod a hledání způsobu, jak uspořádat záležitosti poté, aby jím děti trpěly minimálně.
- Rodiny dysfunkční jsou charakteristické tím, že vykazují vážné poruchy některých nebo všech funkcí. Rodině se situace vymkla, děti jsou ohroženy a je zapotřebí zákrok vnější instituce. Rodinní příslušníci nedokáží naslouchat doporučením organizací, nechápou učiněná opatření. Příkladem jsou rodiny, ve kterých je například alkoholismus, psychická zátěž.
- Rodiny afuncionální jsou takové, které neplní vůči dítěti svůj účel a dítě ohrožují. Jedná se o rodiny, ve kterých se hromadí různé patologické projevy, kde nezáměr o dítě přerůstá v nenávistný postoj. Důležité je hledat řešení mimo rodinu, které zpravidla se děje rozhodnutím soudu o zbavení rodičů rodičovských práv a umístění dítěte do ústavní výchovy nebo v náhradní rodinné péči.

1.2 Rozvod a rozchod rodičů

V této kapitole jsou rozebrány pojmy rozvod a rozchod. Jsou zde uvedeny, jak jejich definice, tak i jejich dopady na celou rodinu, a především na děti.

1.3 Rozvod

Podle Nováka a Průchové (2007) je manželství rozvedeno, pokud je zjištěno, že je trvale a hluboce rozvráceno a není možné manželské soužití obnovit. Soud manželství rozvede na návrh jednoho nebo obou z manželů. V případě, že jsou v manželství nezletilé děti, v první řadě nesmí být rozvod tohoto manželství v rozporu se zájmy dětí a o jejich výchově a výživě musí být rozhodnuto pravomocným rozhodnutím. Ten, kdo o rozvod žádá, se terminologicky se označuje jako žalobce a druhý z manželů je žalovaný. Oba partneři se podle psychologů během rozvodového řízení mohou v těchto rolích „navrhovatele“ a „odpůrce“ střídat. Ale zjednodušeně se za navrhovatele považují všichni, kteří si rozvod manželství přejí. Tím mohou být oba manželé, nebo pouze jeden, ale také někteří příbuzní nebo někdo z blízkých. Manželství poté rozvádí místní a věcně příslušný soud, zpravidla se jedná o obvodní případně okresní soud v místě bydliště manželů.

Česká legislativa stanovuje zákonem, v jakých případech může být manželství rozvedeno. „Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.“ (§ 755 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový), 2012) V případě, kdy mají manželé nezletilé děti, které není plně svéprávné, bude manželství rozvedeno až v době, kdy, již je rozhodnuto o poměrech dítěte po rozvodu rodičů.

Občanský zákoník (2012) dále stanovuje dva důvody, kdy nemůže dojít k rozvedení manželství, i když je soužití manželů rozvráceno. Manželství nemůže být rozvedeno, pokud soud zjistí, že rozvod manželství by byl v rozporu se zájmem nezletilého dítěte anebo by byl v rozporu se zájmem manžela, který se na rozvratu manželství nepodílel a kterému byla rozchodem způsobem znační újma. Výjimkou je skutečnost, kdy manželé spolu nežijí alespoň po dobu tří let.

Rozvod je dle Říčana (2014) proces, dění, které v některých případech končí oboustrannou úlevou, podáním ruky, v některých případech i celoživotním kamarádstvím, ale ve většině případů se jedná o rozvod, kterým začíná celoživotní nepřátelství, do kterého jsou bezohledně zatahovány i děti. Rozvodný návrh si často druhá strana interpretuje jako urážku

a výzvu k odplatě. Jedná se o boj, ve kterém se bojuje o dveře bytu, majetek, děti, žaluje se zaměstnavateli, úřadům, policii.

Dle Českého statistického úřadu (2022) se snižuje sňatečnost a s tím je i spojen úbytek počtu rozvodů. V roce 2020 se uzavřelo o 17 % méně manželství než v roce 2019. Rozvedeno bylo o 10 % méně manželství než v roce 2019. Meziroční úbytek rozvodů navázal na mírně klesající trend počtu rozvodů, ve kterém se odrážel snižující se počet uzavřených manželství, ale i protiepidemická vládní nařízení, které také snížili počet uzavřených sňatků.

1.4 Rozchod

Rozchod dle Francové, Dvořákové Závodské (2014) doposud nebyl zcela právně vymezen. Rozumí se jím ukončení společného nesezdaného soužití osob ve společné domácnosti. Termíny, které provázejí toto soužití dvou partnerů můžeme nalézt například v zákonu o státní sociální podpoře, kdy hovoříme o druhu a družce, ale například i v trestním právu, která tuto osobu označuje jako osobu blízkou. Petrusek a kol (1996, s. 1190) „Při ukončení nesezdaného soužití hovoříme o rozchodu. Soužití dvou jedinců opačného pohlaví ve svazku podobném jako manželství bez formálního uzavření sňatku.“

Podle Říčana (2014) rozvodu nebo rozchodu manželů chybí kultura a rituál, kterým by si mohl daný jedinec projít, stejně tak jako tomu je například při svatbě. Rituál napomáhá prodělat změnu, nechat minulost za sebou a soustředit se na budoucnost. Bývalý partneři by měli prostor se rozloučit, zavzpomínat a zakopat válečnou sekyru a zavřít tak pomyslné dveře a otevřít jiné.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2020) doplňuje, že právě při rozvodu nebo rozchodu rodičů, tedy rozpadu rodiny, má velký význam mezigenerační pomoc, ať už ve formě poskytnutí bydlení, finanční výpomoci, ale i s péčí o děti, čímž často nahrazují nedostatečné nebo chybějící zapojení druhého rodiče.

1.4.1 Děti a rozvod nebo rozchod rodičů

Rozvod nebo rozchod rodičů může působit na dítě dle Gustavsena (2015) záporně i kladně; kladné přijetí rozvodu je v případech zneužívání dítěte, konfliktu rodiče s dítětem nebo vtahování dětí do hádek rodičů. Langmeier a Krejčířová (2006) doplňují zvláštní formu zneužívání dítěte, do které patří i manipulace dítěte takzvaným očerňováním či kupováním si dítěte ze strany jednoho z rodičů. Smith (2004) poukazuje na fakt, že se společnost domnívá, že rozvod má pro děti velké následky, ale lze zpochybnit obvyklou domněnku, že

takové následky jsou nevyhnutelné. Výsledek, jak děti tato změna zasáhne, závisí do velké míry na kvalitě rodičovského vztahu po rozchodu. Pokud se rodiče dokáží relativně rychle vzpamatovat, odložit pocity hněvu a uraženosti vyvolané rozchodem, a přiřadí potřebám dětí primární místo, významně přispějí k duševní pohodě dětí v tomto období. V případě, že se rodiče dokáží společně dohodnout, vzájemně si druhého váží, chovají se k sobě slušným způsobem, či dokonce přátelsky a sdílejí společný zájem o děti, je to nejlepší, co mohou pro své děti v tomto období udělat.

Dle Smitha (2004) se objevují situace, kdy se oba rodiče chtějí rozejít, protože oba došli ke stejnému zjištění, že jejich vztah skončil. Jindy je situace rozpadajícího se manželství viděna pouze jedním z partnerů. Druhý partner se rozvádět nechce, ale neochotně se smiřuje s danou situací a prožívá pocity ublíženosti a zrady, které vedou ke smutku a lítosti, ale i projevům hněvu a zášti. Zvládat všechny tyto emoce je velmi náročné jak pro samotné rodiče, natož pro děti, které velmi často nerozumí nastalé situaci. Děti tedy mohou vidět nešťastného a rozzlobeného rodiče a tento smutek si klade za vinu sobě.

Jak uvádí Novák a Průchová (2007) odborníci z různých poraden či lékařských ordinací uvádí několik typických projevů pro dítě v určitém věku, které si prochází rozvodem rodičů:

- Děti od prenatálního období do dvou let. Řada odborníků se shoduje v tom, že reakce dětí na stres související s rozvodem rodičů má podobný stres i v případě, kdy dítě není doposud na světě, resp. stres matky ovlivňuje vývoj plodu. V tomto období hrozí předčasný porod, nízká porodní hmotnost, problémy s jídlom a spánkem, vývojové opoždění. Kojenci zcela jistě rozvod nechápou, ale reagují, odrážejí emoční vyladění rodičů. Při rozvodu dochází ke změnám. Pro dítě, které je v raném věku a jeho rodiče se rozvádějí nebo rozcházejí, jsou tyto změny velmi nevhodné. Dítě v tomto období vyžaduje stejné podmínky, rituály.
- Děti od tří do pěti let mohou mít problémy při rozvodu rodičů s usínáním. Mohou se objevit noční děsy, ale i strach odloučit se od osoby, která o ně pečuje. V případě, kdy se jeden z rodičů zmizí nebo se objevuje jen sporadicky, se u dítěte mohou projevit úzkostné prožitky připomínající pocity viny.
- Děti, kterým je kolem šesti let, mají zátěž spojenou s nástupem do školy a společně s rozvodem rodičů se tato zátěž násobí, hlavně u dětí, jejichž školní připravenost není ideální. Tato situace velmi podporuje nesoustředěnost dítěte, labilitu nálad, může se i zhoršovat výslovnost. U dítěte se mohou objevit nevhodné projevy chování (různé výbuchy agrese), na které okolí reaguje domlouváním nebo

jeho trestáním, což může posilovat již existující pocity viny. U dětí, kteří jsou ve stresu je patrná i vyšší úrazovost.

- Děti, které se pohybují ve věkovém rozmezí od sedmi do deseti let mohou mít

při rozvodu rodičů výrazný pocit ztráty. Tato ztráta vyvolává pocity smutku a agresivitu. Děti mohou trestat své blízké odmítáním či provokací. Toto období je charakteristické množstvím psychosomatických příznaků.

- Ve věku jedenáct až třináct let již děti chápou, co je rozvod a často jsou o příčinách rozvodu informovány vrstevníky, a to ve zjednodušené podobě. To vede k negativismu a otevřené či skryté agresivitě. Děti si uvědomují svou pozici a při rozvodovém sporu toto postavení mohou zneužívat. Dále mohou převzít zodpovědnost za jednoho z rodičů. Děti nejsou dostatečně zralé na toto postavení, což se projevuje černobílým viděním a extrémní chování a hodnocení.

- Děti ve věku od čtrnácti do šestnácti let se pohybují v pubertální náladovosti a labilitě, rozvod rodičů může jejich chování a emoce více zintenzivnit. I bez rozvodu rodičů je v tomto období velmi obtížné udržet si autoritu a neformální respekt dítěte. Děti se dozvídají a někdy svým způsobem zneužívají informace, které by vědět neměly. Informace jsou velmi často zkreslené a jednostranné ze strany jednoho rodiče. Dětem v tomto období hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, strach z budoucnosti.

- Jedinci ve věku sedmnáct až devatenáct let se nechtějí zabývat problémy rodičů. Očekávají, že rodiče jim vyjdou vstříc, jak ochotou vyslechnout, poradit, pomoci, tak i finančně, když to budou potřebovat. Těžko snášejí situace, kdy naopak rodič potřebuje pomoc nebo podporu. To je vhání do opozice. V tomto období se zvyšuje riziko na příklad útěků z domova, ale i předčasných sňatků.

- Poslední kategorií jsou děti dospělé, u kterých rozvod rodičů vyvolává pocity ztráty. Problémy dané nedostatečnou zkušeností s obvyklým chováním mužů či žen mohou ovlivnit reaktivitu ve vlastním partnerství a manželství. Narušený kontakt s jedním nebo oběma rodiči může záporně ovlivnit i situaci další generace – vnoučat.

Smith (2004) považuje za nejhorší období pro rozvod nebo rozchod rodičů dospívání, a to zejména u děvčat. Děti v této věkové skupině jsou nepochybně velmi rizikovou skupinou. Pocity dítěte se často mění a s pokračujícím dospíváním se mění i představy co a z jakého důvodu se stalo. Souvisí to s jejich chápáním rozchodu a jejich vlastní účastí v něm, ale také s chováním lidí, kteří jsou pro ně důležití. Dospívající jsou velmi zranitelní, jelikož se trápí

jako děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých a sami se považují za dospělé.

Podle Gustavsena (2015) potvrzují časté výzkumy skutečnost, že děti dlouhodobě vystavené nejistotě a nestabilitě v důsledku rozvodu nebo rozchodu rodičů v raném věku, mají vliv na špatné studijní výsledky, zneužívání návykových látek, alkoholu a kriminalitě.

Dle Smitha (2004) reagují na rozvod nebo rozchod rodičů rozdílně dívky a chlapci. Studie poukazují, že chlapci se s nastalou situací vyrovnávají hůře než dívky, nicméně tento fakt se mění v období puberty, kdy právě dívky jsou v tomto období citlivější. Dále je poukazováno na problematickou skutečnost, kdy každý druhý otec bezprostředně po rozchodu nebo rozvodu zpretrhá vazby se synem, který často zůstává žít s matkou, bez vzorového modelu, dokud do rodiny nepříjde nový partner. Tuto situaci neřeší ani bydlení s deprimovaným otcem, který užívá alkohol nebo nedokáže pomoci svému synovi v období dospívání. Otcové častěji nedokáží projevit porozumění a náklonost, zůstávají dlouho v práci a od dětí čekají, že zaopatří domácnost, tedy vše, co zastává žena – uklidí, uvaří. Snazší postavení mají dívky, které často zůstávají s matkou, která je jejich vzorovým modelem a pravděpodobně se jim dostane soucitné odezvy. Po rozvodu a rozchodu rodičů je dle Říčana (2014) nejdůležitější a zároveň nejtěžší zajistit dětem pravidelný kontakt s rodičem, kterému nebyly svěřeny do výchovy a podporovat kladný citový vztah dětí k němu. Rodič, který má děti v péči však velmi často vidí příležitost k pomstě, která obvykle navazuje na předrozvodové vydírání, bránění ve styku, popuzování dítěte vůči rodiči a často tak definuje i vývoj dítěte po emocionální stránce.

Výše uvedené jsou dle Nováka a Průchové (2007, s. 55) „rizika potencionální, nejsou jistotou a předurčením, že dítě, které si prošlo rozvodem rodičů bude delikvent, alkoholik, sám rozvedený jedinec. Lze ale říci, že v případě, že jedinec pochází z rozvedené rodiny, bude mít život obtížnější, než kdyby vyrůstal v úplné a fungující rodině.“

1.5 Dospívání

Dospívání je chápáno jako velmi důležité vývojové období charakterizované především velkým množstvím změn ve stránce **biologické, psychické i sociální**.

Období dospívání v biologickém smyslu lze podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 142) „vymezit široce jako životní úsek ohraničený na jedné straně prvními známkami pohlavního zrání a více nebo méně vyznačenou akcelerací růstu, na druhé straně dovršením plné pohlavní zralosti a dokončením tělesného růstu.“

Autoři Langmeier a Krejčířová (2006) poukazují, že v období dospívání, společně s biologickým zráním, probíhá řada významných a nápadných psychických změn, které jsou patrné v nových pudových tendencích a hledání způsobů jejich uspokojování a kontroly, celkovou emoční labilitou a zároveň nástupem vyspělého způsobu myšlení a dosažení vrcholu jeho rozvoje. S těmito změnami dochází k nové sociální roli jedince, které se odráží v odlišném očekávání okolí a které se týká chování a výkonu i v měnícím se pojetí sama sebe a nově reflektovaného sebepojetí. Tělesné, psychické a sociální změny v období dospívání jsou na sebe navzájem závislé a do jisté míry souběžné. Souběžnost a závislost na tyto změny není úplná a také neznamená příčinnou podmíněnost. Průběh psychických a sociálních změn je vždy ovlivněn množstvím dalších faktorů, které působí jako proměnné. Langmeier a Krejčířová (2006) kladou důraz na to, že paralelně s těmito změnami dochází k novému sociální zařazení jedince, které se odráží v odlišném očekávání společnosti týkajícího se chování a výkonu, i v měnícím se pojetí vlastní role a nově reflektovaného sebepojetí.

Dospívání můžeme vymezit do dvou období –pubescence a adolescence. První období – pubesce (resp. rané adolescence), které „probíhá od 11 do 15 let. Jedinec se dostává do období, které je z celého života nejdramatičtější a biodromálně nejzajímavější. V tomto období probíhá především tělesná proměna, která je spojena s pohlavním dozráváním.“ (Říčan, 2014, s. 169). Dle Vágnerové (2012) se pubescent začíná osamostatňovat z vázanosti na rodinu a velký význam pro něj mají vrstevníci, se kterými se ztotožňuje. Období je charakteristické přátelstvím a prvními lásky, kdy pubescent získává počáteční zkušenosti s partnerskými vztahy. Starší pubescenti usilují o odlišení od ostatních dětí i dospělých. Tuto změnu signalizují především skrze úpravy zevnějšku, specifického životního stylu, zájmů, hodnot, a jiné. Mezníkem pubesce je ukončení povinné školní docházky a volba dalšího studia a profesního směřování. Tyto změny spojené s dospíváním

vedou ke ztrátě starých jistot a posilují potřebu vyznat se v nové situaci, což představuje zátěž, kterou lze chápat i jako výzvu k dalšímu osobnímu rozvoji.

Druhá fáze dospívání je dle Vágnerové (2012) období pozdní adolescence, které trvá přibližně od 15 do 20 let. Vstup do této fáze je spojen s pohlavním dozráním. Jedná se o dobu, kdy dochází k celkově proměně psychosociální, mění se osobnost dospívajícího a jeho společenské postavení. Tato fáze je zaměřena na hledání a rozvoj vlastního sebepojetí, které by částečně odpovídalo představám adolescenta. Jedinec srovnává sebe s ostatními lidmi, především vrstevníky. V období pozdní adolescence je důležité i z hlediska možného selhání, které se projevuje odmítáním povinností, odchodem ze školy, neochotou pracovat. Podle Říčana (2014) ve vztahu k druhému pohlaví již nejde o pouhé okouzlení, jedná se přinejmenším o období pokusem poznat a dát se poznat. Tyto závažné změny a velké úkoly vedou k tomu, že adolescenti mívají v sobě mnoho zmatku a nejasnosti. Vstup do adolescence se projevuje zpravidla u dívek o něco dříve než u chlapců.

Dle Macka (1999) zůstávají v období dospívání vztahy a vazby k původní rodině vlivným faktorem socializace a individuace dospívajícího. Dlouhodobé rodinné neshody a nepochopení mohou mít vliv na ventilaci názorů dospívajících. V tomto ohledu je důležitý rodičovský zájem, zaangażovanost, emoční interakce, rodičovské vedení a podstata rodičovské autority. V případě, že se mohou adolescenti svobodně vyjadřovat a bere se na ně ohled, konflikty jim nevadí. Macek a Lacinová (2006) poukazují na to, že podstatné není to, co si rodič myslí, ale to, jak celou vzájemnou interakci a komunikaci vnímají a posuzují sami dospívající.

1.6 Sociální opora

Dle Hewstone a Stroebe, (2006, s. 607) je „sociální opora (Social support): Je odrazem informací od ostatních, že mají daného jedince rádi, zajímají se o něj, váží a cení si ho, a je součástí komunikační sítě a vzájemných závazků. Takové informace mohou procházet od partnera, milence, dětí, přátel či z prostředí společenských a komunitních kontaktů, jako jsou církve či společenské kluby“. Sociální opora je reflexem od ostatních, že mají člověka rádi, zajímají se o něj, váží a cení si ho, je součástí komunikační sítě a vzájemných vztahů (Hewstone, Stroebe, 2006). Krpoun (2012) definuje sociální oporu „jako pomoc či podporu, kterou jedinec čerpá v situacích, kdy to považuje za příhodné. Takovými situacemi nemusí být pouze zátěžové, ale i běžné každodenní momenty, ve kterých se většina z nás, bez ohledu na druh povolání, současný zdravotní stav nebo věk, ocitá.“ Pojmem pomáhání (či pomoc) Vágnerová (2004) vymezuje postupy, které lidem usnadňují zvládnutí náročných životních situací. Pomáhajícím může být kdokoli. Pomoc má podobu materiální (peněžní, hmotnou, ubytování a jiné), praktickou (nákup, vaření, kontakt s úřady), informační, poradenskou a pečovatelskou. Může podpořit schopnost člověka řešit situaci nebo naopak posílit jeho závislost na zdroji pomoci. Hartl a Hartlová (2000) zdůrazňují, že tato pomoc zvyšuje odolnost vůči stresu a chuť přežít i životní prohry a krize.

Podle Šolcové a Kebzy (1999) je sociální začlenění člověka do sociální struktury důležitý činitel, který ovlivňuje well-being jedinců. Prostřednictvím sociální sítě, ve které jsou naši blízcí i širší společnost je pro jedince sociální oporou, tj. jakýsi zdroj síly či sociální fond, ze kterého lze čerpat v případě potřeby. V rámci psychologie zdraví je dle Křivohlavého, (2002, s. 94) sociální opora definována v souvislosti se zvládnutím zátěžových situací jako „pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Obecně jde o činnost, která člověku v tísní jeho zátěžovou situaci určitým způsobem ulehčuje“. Autoři Hewstone a Stroebe (2006) v empirických výzkumech a studiích poukazují, že se potvrdila skutečnost, že lidé s menším počtem sociálních vztahů a sociální opory jsou více náchylnější k nemocem jako jsou například srdeční onemocnění, rychlost zotavování se po operacích, ale i úmrtností. Sociální opora ovlivňuje i fyziologické zdraví jako je například krevní tlak, srdeční tep. Má vliv na zdraví i tím, že chrání jedince proti negativnímu dopadu vysoké míry stresu. Hewstone a Stroebe (2006) uvádí, že lidé, kteří mají zkušenost s vysokou mírou sociální opory, mohou zhodnotit zátěžovou událost jako méně stresující než lidé s malou sociální oporou. Druhý způsob, kterým může sociální opora

chránit jedince proti negativnímu dopadu stresu, je ten, že zlepšuje schopnost lidí zvládat stresor. Jedinec, který prochází krizí, tak může tuto událost lépe zvládat, v případě, kdy zná jednotlivce, ale i skupiny, kteří mu mohou poradit, či přijít k řešení problému. Křivohlavý (2001) společně s Marešem (2001) se shodují, že již mnoho experimentálních studií potvrdilo pozitivní vztah mezi sociální oporou, psychickou pohodou a zdravím, kdy právě sociální opora může mít pozitivní vliv na osobu, která prožívá těžkou životní událost a může být i nápomocná v celkovém sociálním životě. Lawrence a Fife (2017) uvádí, že kvalita sociální opory má významně pozitivní vztah ke kariérním očekáváním a důvěře v romantické vztahy.

V případě nedostatku sociální opory se Baštecká a Goldmann (2001) domnívají, že tato skutečnost se dává do souvislosti s propuknutím různých tělesných onemocnění i výskytem psychických poruch. Vyšší úroveň funkční opory například vedla k menšímu výskytu aterosklerózy. Dále uvádí, že při nedostatečné sociální podpoře se člověk snaží tuto situaci změnit tím, že vyhledá pomoc. Tato podpora může být nedostupná buď z důvodu geografického například velkou vzdáleností bydlišť, ale i psychologicky, kdy jsou například kolem osoby blízcí, ale říci jim o pomoc se neshodují se sebepojetím dané osoby.

1.6.1 Druhy sociální opory

Sociální oporu se rozlišují autoři Baštecká a Goldmann (2001) na strukturální a funkční. Struktura sociální opory se zabývá hustotou vztahové sítě daného jedince, společenskou rolí jedince, příslušností k určitým skupinám, ale i rodinným stavem. Funkce sociální opory se zaměřují na kvalitu jedincových vztahů.

Funkce podpory rozlišuje Hewstone a Stroebe (2006) na 4 složky obsahu sociální opory:

- **emoční podpora** – empatické poskytování důležitých projevů blízkosti, náklonosti, péče, lásky, naděje;
- **instrumentální podpora** – znázorňuje konkrétní hmatatelná pomoc, na příklad finanční výpomoc, poskytnutí materiální podpory, popřípadě jejich obstarání;
- **podpora náležitosti** – představuje sociální kontakt, být s jedincem a prožívat s ním daný okamžik;
- **podporou hodnocení** – sdělování respektu, náklonosti člověku v nouzi, posilování jeho sebehodnocení, povzbuzování víry a naděje, sdílení a společně nesení „břemene“.

Sociální oporu můžeme rozdělit dále rozdělit podle autorů Šolcové a Kebzy (1999) na očekávanou sociální oporu a získanou sociální oporu. Očekávaná sociální opora je osobní přesvědčení člověka v nouzi, že se vyskytují lidé, kteří jsou připraveni mu v případě potřeby pomoci. Očekávaná sociální opora úzce souvisí s všeobecným očekáváním člověka, že je ostatními akceptován, že se o něj zajímají, mají ho rádi a jsou připraveni být nápomocní. Vychází z percepce sociálního začlenění jedince. Očekávaná sociální opora souvisí s osobnostními charakteristikami člověka, jako je extroverze, sebevědomí a sociální kompetence. Tento druh sociální opory je podle Šolcové a Kebzy (1999) právě tím faktorem, který má vliv na pohodu a zdraví jedince. Získaná sociální opora je skutečná míra, resp. kvalita sociální opory, které se člověku v nouzi dostalo. Součástí procesu získání sociální opory je její mobilizace, získání a hodnocení, přičemž všechny tyto fáze mohou být závislé na osobnostních charakteristikách jedince (obratnost v komunikaci a sociálním kontaktu nebo naopak nízká sociální kompetence apod.) i na situaci potenciálních podporujících osob.

Sociální oporu dělí Mareš (2002;2003) na:

- **nabízenou oporu** – poskytovatel pomoci naznačuje adresátovi konkrétní alternativy pomoci. Jedinec rozpoznal, že druhá osoba potřebuje pomoc a zpravidla ponechává na ni, zda tuto nabídku přijme.
- **vyhledávanou oporu** – jedinec v zátěžové situaci volá o podporu ve svém okolí různými způsoby. Cítí, že situaci sám nezvládne a vyžaduje oporu. Jedinec může signály o pomoc vysílat i nonverbálně, případně výslovně požádat případného poskytovatele pomoci.

Další možné dělení sociální opory rozlišuje tuto pomoc na základě úrovně (Šolcová, Kebza, 1999):

- **Makroúroveň** – je celospolečenská možnost pomoci potřebným. Sociální opora, kterou zprostředkovává stát pro své občany v celostátním měřítku, ale i nad hranice svého státu například obětem zemětřesení, válek, epidemií apod.
- **Meziúroveň** – působí na úrovni sociální sítě jednotlivce. Určitá sociální skupina se snaží pomoci jednomu ze svých členů, popřípadě i člověku, který není součástí této skupiny, ale nachází se v jejím dosahu a tuto pomoc potřebuje. Jedná se například o solidaritu spolupracovníků z podniku, ale i organizací jako je například Armáda spásy, Charita.

- **Mikrouroveň** – působí v rámci intimních vztahů člověka. Pomoc přichází od nejbližších osob, které fungují v rámci dyády. Opora je poskytnuta vzájemně mezi partnery, přáteli, či od rodičů dítěti nebo v rámci úzké rodiny.

1.6.2 Kvalita sociální opory

Autoři Šolcová a Kebza (1999) a Křivohlavý (2002) se shodují, že sociální opora nemusí mít vždy jen kladné důsledky pro zvládnutí zátěžové situace, tedy pro zachování pocitu životní pohody v zátěžové situaci. S pozitivním přínosem sociální opory je propojována především očekávaná sociální opora, která může vést ke zvýšení vlastního úsilí zvládnout situaci, k zachování naděje a k podpoře hladkého fungování vztahů v sociálním okolí.

Dle Křivohlavého (2002) získaná sociální opora může mít v některých případech i některé negativní důsledky. Mezi tato rizika poskytnuté sociální opory patří například:

- znemožnění řešit situaci vlastními silami a v důsledku toho snížení sebehodnocení;
- nadměrná závislost na poskytovateli sociální opory a z ní plynoucí pocit bezmocnosti;
- nerespektování formy sociální opory – jedinci je nabízena jiná podoba sociální opory, než jakou potřebuje, mívá se s potřebami člověka v nouzi;
- neporozumění tomu, co jedinec v obtížné situaci potřebuje a očekává, což následně vede ke zhoršenému duševnímu stavu člověka, který očekával zcela konkrétní způsob pomoci, kterého se mu nedostalo apod.

Lawrence a Fife (2017) dále dodává, že kvalita sociální opory má významně pozitivní vztah ke kariérním očekáváním a důvěře v romantické vztahy.

Aby byla sociální opora danému člověku v nouzi opravdu prospěšná, měla by dle Šolcové a Kebzy (1999) vykazovat několik základních charakteristik. V první řadě by měla daného člověka v nouzi spíše přitahovat než ho k něčemu nutit. Zcela jistě by měla vést příjemce k vyšší míře sebehodnocení, měla by oběma aktérům umožňovat vzájemnost – reciprocitu a odstraňovat dojem trvalého (neměnného) zaujímání rolí. Sociální opora by měla zvyšovat přesvědčení příjemce sociální opory o tom, že jeho schopnost zvládat těžké situace se zvyšuje, měla by poskytovat příjemci sociální opory vyšší míru svobody, a konečně měla by odstraňovat přesvědčení příjemce podpory, že je poskytovateli sociální opory přítěží, že je mu na obtíž.

1.6.3 Zdroje sociální opory

Podstatný význam pro efektivitu sociální opory a pro její subjektivní vnímanou kvalitu má vztah poskytovatele a příjemce sociální opory. Sociální oporu Křivohlavý (2002) charakterizuje jako sociální proces, který je výrazem autentického osobního vztahu dvou osob, případně určité skupiny lidí. Na tento vztah je kladen zvlášť velký důraz ve významu ale vztahu přátelského, který je charakterizován vzájemnou důvěrou a důvěryhodností, přilnutím, sociální blízkostí, solidaritou a vzájemným sdílením, charakterizujícím vzájemnost.

Sociální síť je jedním z hlavních zdrojů sociální opory. Šolcová a Kebza (1999) označují sociální síť jako sociální fond, ze kterého lze čerpat v případě potřeby. Jedná se o systém sociálních vztahů, kterým je jedinci poskytována pomoc k dosažení cílů. Nejčastěji se jedná o rodinu, blízké, přátele, sousedy, spolupracovníky, komunitu a profesionály. Sociální síť může být rozdělena na ty, kteří poskytují nejčastěji sociální oporu, jsou z řad rodiny a přátel, což jsou členové osobní sociální sítě. Dále je opora poskytována od osob, které se výrazně podobají svými charakteristikami, jako je pohlaví či věk. V neposlední řadě pochází podpora od osob, které jsou obeznalé s příslušným stresem a jeho situačním kontextem. Podle Baštecké (2013) je sociální síť vnímaná jako komunita samotným jedincem, ke které cítí příslušnost. Jedná se o různé podoby rodin, školních tříd, zájmových aktivit, kde jedinec může žádat a očekávat sociální oporu.

Zdroje sociální opory dělí Šolcová a Kebza (1999) podle toho, od kterého jedince daná pomoc přichází. Pokud sociální opora přichází od jiného člověka, jedná se o osobní sociální oporu. V případě, že je zdrojem sociální opory organizace či jiný orgán, jedná se o profesionální sociální oporu.

Profesionální sociální opora

Charakteristickým znakem profesionální sociální opory je dle Křivohlavého (2005) to, že jde o nový, avšak jen dočasný vztah, ale přesto je navázání přátelského vztahu součástí zakročení. Ukázkou může být vztah, s nímž se setkáváme na linkách důvěry, rozhovor s dítětem, jemuž náhle zemřel někdo z rodičů. V této formě poskytování sociální opory se nabízejí všechny druhy sociální opory (poskytování rad, instrukcí, využívá se strategie modelového žádoucího chování, apod).

Profesionální oporu označuje Matoušek (2003) například i jako formu terapie, krizové intervence a různé techniky rozhovoru odborníkem, které jsou v následujících odstavcích stručně popsány. Hlavním cílem terapie je dle Vágnerové (2004) přijetí a zpracování traumatu, jeho kognitivní zpracování a emoční odreagování – to znamená dosažení katarze, znovuzískání rovnováhy a vyrovnaného vztahu k události, kterou nelze změnit. Důležitým předpokladem je otevřená komunikace. Dalším druhem profesionální sociální opory je dle Matouška (2003) krizová intervence, která slouží k posílení klientových adaptačních schopností jako je například: ulehčit mu komunikaci s okolím, umožnit náhled na rozsah problému, pomoci vyjádřit emoce, posílit sebedůvěru, aktivovat zdroje podpory v jeho okolí, podpořit účelná řešení problému. Měla by zahrnovat a aktivovat i členy rodiny.

Mezi různé techniky rozhovoru s odborníkem můžeme zařadit techniku provázení a vedení rozhovorem. Provázení spočívá v empatickém naslouchání, poskytování zpětné vazby (i kdyby mělo jít jen o akustický ekvivalent klientovy výpovědi – ozvěnu), připojení se, klient cítí odezvu, optickým ekvivalentem je být malý krůček za klientem, vedle něj, prostě jej provázet, směr určuje klient. Vedení rozhovorem je další technikou, kdy má být odborník malý krůček před klientem, aby věděl, kam oba směřujeme a ten směr určovat. V dobře vedeném rozhovoru se obě složky podle potřeby plynule střídají. Vodáková (2007) přidává další techniky rozhovorů, které vedou jedince k zamyšlení. Příkladem může být rekapitulace, parafráze, zhodnocení současného stavu, reflexe či zrcadlení (napodobování slovního i mimoslovního chování). V neposlední řadě je potřebná empatie – zájem naslouchajícího redukuje úzkost u klienta a působí terapeuticky. Dále umožňuje, aby se klient lépe orientoval ve svém prožitkovém světě a otevřel se sám sobě i terapeutovi. Baštecká (2013) předkládá další argument, a to, že člověk zasažený neštěstím se většinou ve stresu necítí, protože se necítí téměř nijak. I proto se ve všemožných návodech zapovídá pokládat bezprostředně po neštěstí otázku: „Jak se cítíte?“.

2 Praktická část

2.1 Cíl bakalářské práce

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, koho dospívající považovali za sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů a jakým způsobem sociální oporu hodnotili. Dílčím cílem práce bylo zjistit, zda jsou nějaké rozdíly ve volbě a v hodnocení sociální opory studentů na maloměstském Gymnáziu v Benešově a Gymnáziu v Praze. Dalším dílčím cílem práce bylo zjistit, zda případně existuje rozdíl při volbě sociální opory u dívek a chlapců.

Výzkumné otázky:

- VO1: Koho vnímají dospívající jako sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů?
- VO2: Jak hodnotí dospívající sociální oporu při rozvodu a rozchodu svých rodičů?
- VO3: Jaký je rozdíl při volbě sociální opory z Gymnázia sídlícího v Benešově a Gymnázia sídlícího v Praze?
- VO4: Jaký je rozdíl při volbě sociální opory u dívek a chlapců?
- VO5: S jakou profesní sociální oporou se dospívající nejčastěji setkávají?

2.2 Metodika výzkumu

Pro analýzu cílové skupiny byla použita technika sběru dat pomocí dotazníkového šetření, byl sestaven dotazník, který obsahoval 13 otázek (viz Příloha 1). Dotazníkové šetření bylo zvoleno z důvodu, že je podle Chráska (2016) velmi užívanou metodou sběru dat v pedagogickém výzkumu. První tři otázky byly k určení demografických skupin respondentů. Čtvrtá otázka byla rozřazovací a dělila respondenty na studenty z úplných a neúplných rodin. Další otázky se vztahovaly k samotné sociální opoře. V dotazníku byl použit různý charakter otázek – některé otázky byly formulovány jako uzavřené, další jako otevřené anebo polootevřené. U hodnocení spokojenosti byla využita ordinální škála, kde respondenti měli na výběr z pěti hodnot.

V praktické části jsou popsány souhrnné výsledky za všechny školní roky dohromady, tedy 2019/2020, 2021/2022 a 2022/2023. Pouze v kapitole Profesní sociální opora v období pandemie jsou porovnány jednotlivé časové úseky. Ve zmíněné kapitole byla použita zjednodušená verze metody longitudinálního výzkumu.

2.2.1 Pilotní průzkum

Po sestavení dotazníku byl proveden pilotní průzkum, kterého se zúčastnilo 20 respondentů ve věku 13 až 14 let z Gymnázia nad Štolou. Tento průzkum byl proveden pro odhalení případné chyby ve formulaci otázek.

Po vyplnění dotazníků byli žáci požádáni o zpětnou vazbu ve formě diskuze, jak dotazník vnímají, jakým způsobem chápou uvedené otázky. Při konzultaci byl kladen důraz na kontrolu správného pochopení dotazníku, na to, zda studenti odpovídali na otázky, a to hlavně otevřeně, spontánně a bez zdlouhavého přemýšlení. V opačném případě by mohlo dojít k vymýšlení té nejideálnější odpovědi, která by však nebyla osobním přístupem, a proto by neměla požadovanou vypovídající hodnotu.

Pilotním průzkumem bylo ověřeno, že většina studentů dotazy pochopila a na většinu odpovídala spontánně. Díky pilotnímu průzkumu mohl být určen čas potřebný k vyplnění dotazníku, a to 15 minut.

2.2.2 Způsob sběru dat

Dotazníky byly rozdány na Gymnázium Benešov (Husova 470, 256 01 Benešov) a Gymnázium v Praze (Nad Štolou 1/1510, 170 00 Praha 7). Při rozdělení dotazníků v roce 2019 byl zvolen osobní kontakt a přímá komunikace jak s vedením škol, tak následně se studenty. Vedení školy umožnilo rozdat dotazníky vždy po domluvě s vyučujícím na začátku případně na konci vyučovací hodiny. Dotazníky byly rozdány za přítomnosti vyučujícího. Před zahájením vyplňování dotazníku se autorka práce představila a studenty seznámila s dotazníkem a s cílem bakalářské práce. Studenti byli motivováni k osobním odpovědím s důrazem na jejich záležitost pro výsledek práce a jejich anonymitu. Studentům bylo vysvětleno, jakým způsobem mají postupovat při vyplňování dotazníku a byl stanoven čas pro vyplnění dotazníku.

V roce 2021 z důvodu pandemie v České republice a v roce 2022, i po konzultaci s vedením škol, bylo zvoleno zaslání dotazníku každému ze studentů elektronickou formou. Studenti měli možnost vypracovat dotazník bez jakéhokoli omezení času, v pohodlí domova.

2.2.3 Zkoumaný soubor

Jako cílovou skupinu respondentů byli stanoveni studenti osmiletého gymnázia v Praze a v Benešově, kteří studovali septimu ve školním roce 2019/2020, 2021/2022 a 2022/2023.

Ve školním roce 2019/2020 autorka práce započala psát tuto bakalářskou práci, a tudíž i započal sběr dotazníkového šetření, který zahrnoval všechny ročníky víceletého Gymnázia v Praze i Benešově, nicméně z důvodů pracovního vytížení práce nebyla dokončena. Ve školním roce 2021/2022 autorka znovu pokusila dokončit bakalářskou práci, kterou doplnila o dotazníkové šetření od studentů septimy Gymnázia v Praze i Benešově, ale opět práci nebyla schopná dokončit. Z tohoto důvodu bylo stanoveno, že zkoumaným vzorkem budou studenti septimy a opětovně bylo provedlo aktuální dotazníkové šetření pro tento školní rok 2022/2023 na obou gymnáziích.

Zkoumaný soubor zahrnoval celkem 164 respondentů ve věku třináct až čtrnáct let. Po ukončení sběru dat jsem provedla kontrolu vyplněných dotazníků a 8 dotazníků jsem vyřadila z důvodu nevhodných (vulgárních) odpovědí. Po jejich vyřazení zahrnoval základní zkoumaný soubor celkem 156 respondentů, z toho bylo 81 dívek a 75 chlapců.

2.2.4 Technika zpracování dat

V dalším kroku byly zakódovány data a následně provedena analýza četností u jednotlivých otázek. Pro grafické znázornění a samotnou analýzu byly využity nástroje aplikace Microsoft Office Excel, které umožňují provádět potřebné výpočty a analyzovat zadané informace pomocí tabulek a grafů. V rámci pokročilejších analýz byly stanoveny hypotézy, jejichž platnost byla ověřována za pomoci Pearsonův Chí-kvadrát testu, který je podle Chráska (2016) vhodným statistickým testem, jelikož zkoumá vztah mezi dvěma kvalitativními znaky a testuje jejich nezávislost v kontingenčních tabulkách.

2.3 Vlastní šetření

2.3.1 Charakteristika vybraných škol

Výzkumné šetření bylo provedeno na dvou vybraných školách. Důvodem výběru těchto dvou gymnázií bylo, že jedno reprezentuje maloměstské gymnázium (Benešov) s užšími vazbami a druhé reprezentuje anonymitu velkého města (Praha).

Gymnázium, Praha 7, Nad Štolou 1

Gymnázium je umístěné v klidném prostředí na okraji Letenské pláně. Budova školy byla postavena roku 1963. Součástí školy je sportovní areál s šatnami. Gymnázium Nad Štolou je zaměřeno na vzdělání nižšího a vyššího stupně a na sportovně talentovanou mládež. Poskytuje střední vzdělání zakončené maturitní zkouškou ve čtyřech typech studia – osmileté, šestileté, čtyřleté a čtyřleté studium pro sportovně talentovanou mládež. Z výroční zprávy školy vyplývá, že se gymnázium člení na 30 tříd ve složení: 16 tříd osmiletého gymnázia, 6 tříd šestiletého gymnázia, 4 třídy čtyřletého všeobecného a 4 třídy čtyřletého studia pro sportovně talentovanou mládež. Kapacita školy je 960 žáků, ve školním roce 2019/2020 školu navštěvovalo 887 žáků. V této práci bude dále referováno toto gymnázium jako „Gymnázium Praha“.

Gymnázium, Husova 470, Benešov, příspěvková organizace

Gymnázium Benešov má dlouhodobou historii, která sahá až do roku 1703. Jedná se o všeobecné gymnázium, které stojí ve středočeském městě Benešov. Škola poskytuje střední vzdělání s maturitní zkouškou ve dvou typech studia – čtyřletém a osmiletém. Z výroční zprávy školy vyplývá, že ve školním roce 2019/2020 se na tomto gymnáziu vzdělávalo 526 studentů rozdělených do 18 tříd. Z toho 10 tříd představuje studium osmileté a zbývajících 8 tříd studium čtyřleté. V této práci bude dále referováno toto gymnázium jako „Gymnázium Benešov“.

2.3.2 Sociodemografické skupiny respondentů

Na základě první otázky byli respondenti rozděleni na pohlaví, kdy z celkového počtu dotazovaných tj. 156 respondentů z obou gymnázií se zúčastnilo výzkumu 81 dívek a 75 chlapců. Rozložení respondentů dotazníkového šetření podle pohlaví a roku, kdy studovali septimu je zobrazeno v tabulce č. 1. Dotazníkového šetření se účastnilo jen o něco málo více respondentů z Gymnázia v Praze. V dotazníkovém šetření jsou obě pohlaví zastoupena

rovnoměrně. Věk respondentů odpovídá studovanému stupni studia (celkem 44 dívek a 36 chlapců bylo ve věku 13 let, 37 dívek a 39 chlapců ve věku 14 let).

Obrázek 1 Demografické rozdělení studentů.

Školní rok	Gymnázium Benešov		Gymnázium v Praze		Celkem
	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	
2019/2020	13	10	13	14	50
2021/2022	13	11	14	14	52
2022/2023	13	11	15	15	54
Celkem	39	32	42	43	156

Zdroj: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

2.3.3 Poměr úplných a neúplných rodin

Důležité kritérium pro vytvoření celého výzkumu znázorňuje otázka č. 4, která rozděluje respondenty na základě toho, zda pochází z úplné nebo neúplné rodiny. Na dotaz, zda se rodiče respondenta rozvedli nebo rozešli, odpovědělo celkem 156 respondentů. Z celkového počtu dotazovaných odpovědělo kladně na danou otázku celkem 49 respondentů z obou gymnázií, což znamená 31,4 % z celkového počtu dotazovaných.

Ve školním roce 2019/2020 odpovědělo kladně na daný dotaz celkem 15 studentů (9 dívek a 6 chlapců), ve školním roce 2021/2022 také 15 respondentů (8 dívek a 7 chlapců) a ve školním roce 2022/2023 tomu bylo 19 respondentů (11 dívek a 8 chlapců).

Obrázek 2 Demografické rozdělení respondentů, kteří si prošli rozvodem nebo rozchodem rodičů.

Školní rok	Gymnázium Benešov		Gymnázium v Praze		Celkem
	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	
2019/2020	4	3	5	3	15
2021/2022	4	3	4	4	15
2022/2023	5	4	6	4	19
Celkem	13	10	15	11	49

Zdroj: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

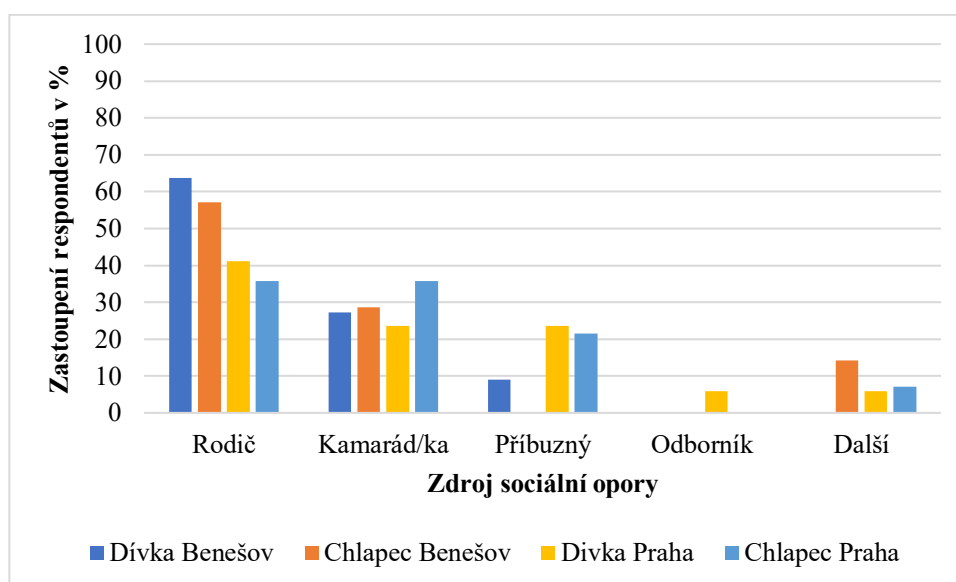
Celkem 107 respondentů z obou gymnázií odpovědělo negativně, což znamená, že celkem 68,6 % dotazovaných neprošlo procesem rozvodu nebo rozchodu svých rodičů a dále v dotazníkovém šetření nepokračovali.

2.3.4 Zdroj sociální opory

Na otázku „Kdo Vám nabídl pomoc při rozvodu/rozchodu rodičů?“ si mohli respondenti zvolit variantu mezi rodičem, kamarádem/kou, příbuzným, odborníkem a další možností, kde mohli uvést danou osobu. Na tuto otázku odpovědělo 49 respondentů (viz obrázek 3).

Chlapci z Gymnázia v Praze z 36 % využívali pomoc rodičů a kamarádů, dále pak příbuzných (21 %). Zato chlapci z Gymnázia v Benešově z 57 % využívali možnost sociální opory v rodičích, dále pak ve 14 % hledali oporu u kamarádů. Zajímavé zjištění je, že žádný z chlapců z maloměstského gymnázia nevyužil možnost sociální opory příbuzných. Zároveň ani jeden chlapec nebyl podpořen profesní sociální oporou (odborníkem).

Obrázek 3: Zdroje sociální opory podle pohlaví a gymnázia

Zdroj: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

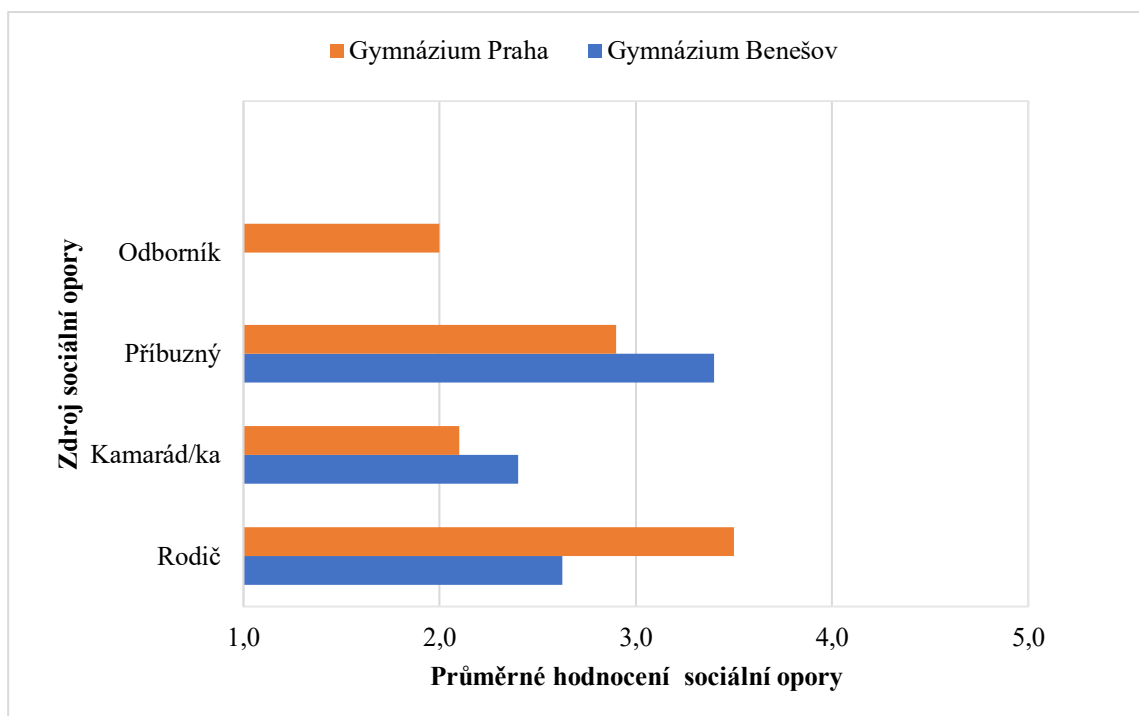
Dívky studující v Benešově v 64 % uvedly zdroj sociální opory v rodičích, dále ve 27 % v kamarádech a v 9 % v příbuzenském okolí. Dívky studující pražské gymnázium se na rodiče obracely méně (jen ve 41 %), dále hledaly zdroj sociální opory shodně v kamarádech a příbuzných (24 %). Dívky studující v Praze také jako jediné zaznamenaly sociální oporu skrze odborníka.

Celkem 3 respondenti zvolili možnost další, ve které jednoznačně uvedli, že nebyla žádná osoba, která by jim nabídla pomoc při rozvodu či rozchodu rodičů. Tuto variantu zvolil pouze jeden chlapec studující v Benešově a jedna dívka a jeden chlapec v Praze.

2.3.5 Hodnocení zdroje sociální opory

Na škále od 1 (nejlepší) do 5 (nejhorší) měli respondenti označit jakým způsobem hodnotí oporu, kterou mu daný jedinec nabídl při rozvodu nebo rozchodu rodičů (viz otázka č. 4 v příloženém dotazníku). Na tuto otázku odpovědělo celkem všech 49 respondentů a nejčastěji volili hodnotu 2 (celkem 23 dotazovaných, tj. 46,9 %) a hodnotu 3 (celkem 10 respondentů, tj. 20,4 %). V obrázku č. 4 jsou znázorněné průměrné hodnoty hodnocení sociální opory zvlášť pro Gymnázium Benešov a zvlášť pro Gymnázium Praha.

Obrázek 4: Hodnocení zdroje sociální opory

Zdroj: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

Nejvíce hodnocenou variantou ze všech možností byla možnost rodič, kterou ohodnotilo celkem 24 respondentů z obou škol. Při pohledu na obrázek č. 4 je zřejmé, že v Praze je u těchto respondentů oproti Benešovu hůře hodnocena sociální opora rodičů, a naopak lépe je hodnocena opora od kamarádů, příbuzných a odborníka. Ti respondenti, kteří odpověděli možnost další, nehodnotili podporu, protože se jim, jak uvedli, žádné nedostalo.

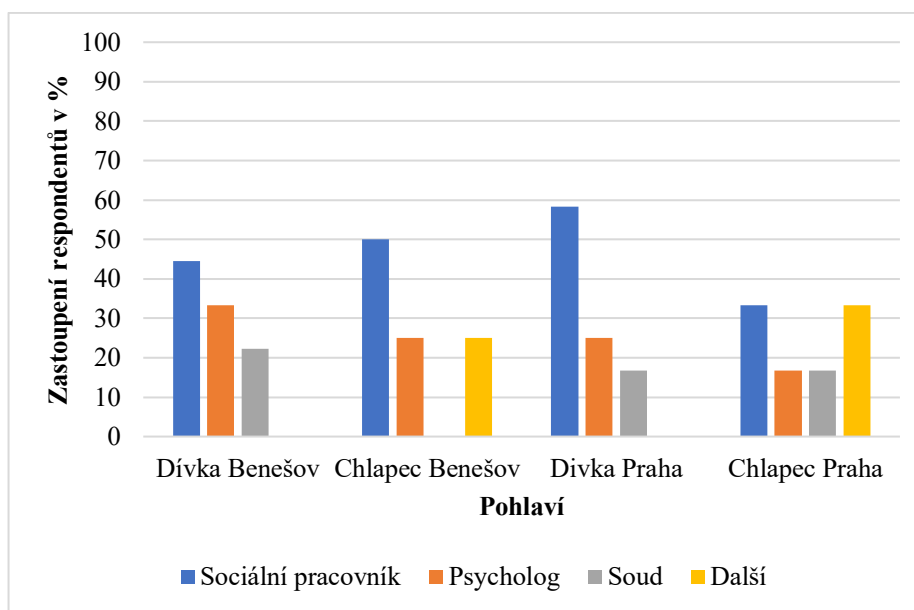
V dotazníku měli respondenti také možnost určit, zda respondentovi situaci rozvodu nebo rozchodu rodičů někdo zhoršoval. Nejčastější odpovědí byla možnost rodič (51 %). Druhou nejčastější odpovědí byla možnost jiné, kde všichni dotazovaní uvedli, že nikdo takový, kdo by zhoršoval danou situaci, nebyl. Takto odpovědělo celkem 31 % respondentů. Celkem 18

% respondentů označilo možnost příbuzného. Možnost odborník a kamarád/ka nezvolil žádný z dotazovaných respondentů.

2.3.6 Profesní sociální opora a její hodnocení

Na polootevřenou otázku, zda respondenti navštívili nějakého odborníka, odpovědělo celkem 18 respondentů (36,7 %) negativně. Pozitivně odpovědělo dohromady 31 dotazovaných (63,3 %) z neúplných rodin, a ti respondenti měli následně uvést, o kterého odborníka se jednalo. Rozložení dle pohlaví a studovaného gymnázia vzhledem k typu profesní sociální opory bylo zobrazeno v obrázku č. 5. Nejčastěji respondenty zaznamenanou odbornou sociální oporou byl sociální pracovník (48 %), druhou nejčastější odpovědí byl psycholog (26 %) a dále soud (16 %). Soud zcela jistě patří do instituce, která při rozvodu nebo rozchodu rodičů zasahuje nejvíce do samotného procesu, nicméně ji lze jen těžko chápat jako sociální oporu. Pouze 10 % respondentů označilo, že odbornou službu navštívili, ale nedokázali začlenit tuto osobu do profesního zařazení, případně ji neuvedli.

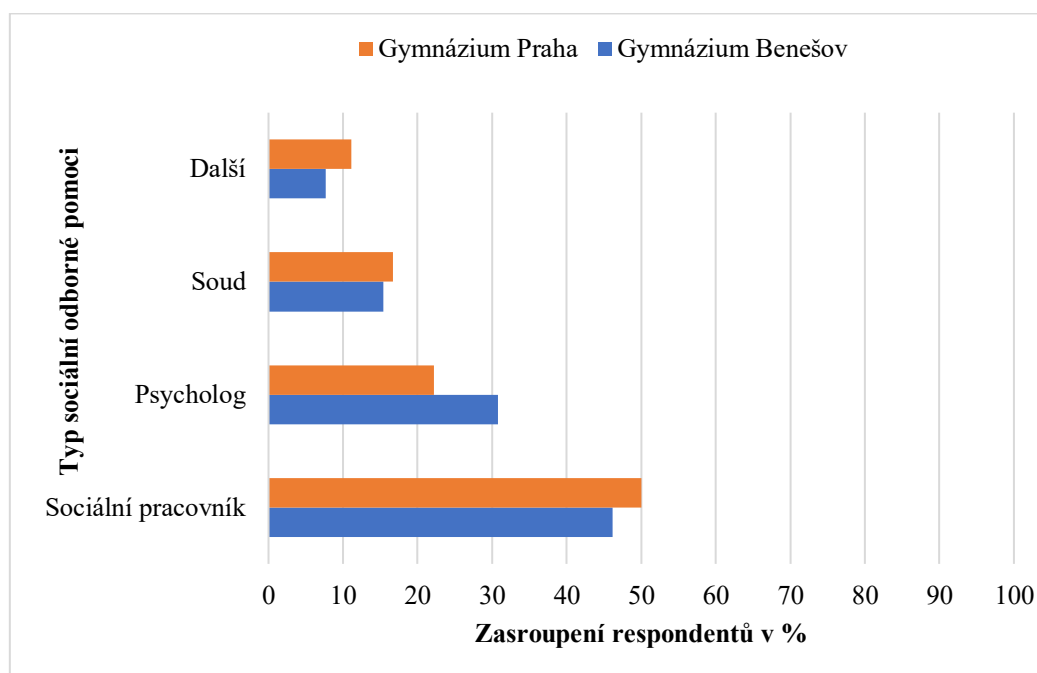
Obrázek 5: Zaznamenaná odborná sociální opora dle pohlaví respondentů

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

Při pohledu na porovnání pražského a benešovského gymnázia (Obrázek č. 6) je jednoznačné, že sociální pracovník je nejčastěji zastoupen v obou gymnáziích. Dotazovaní na Gymnáziu Benešov využívají psychologa více (31 %) než respondenti studující na Gymnáziu Praha (22 % respondentů). Naopak soudní jednání bylo zastoupeno mírně častěji v Praze (17 %) než v Benešově (15 %).

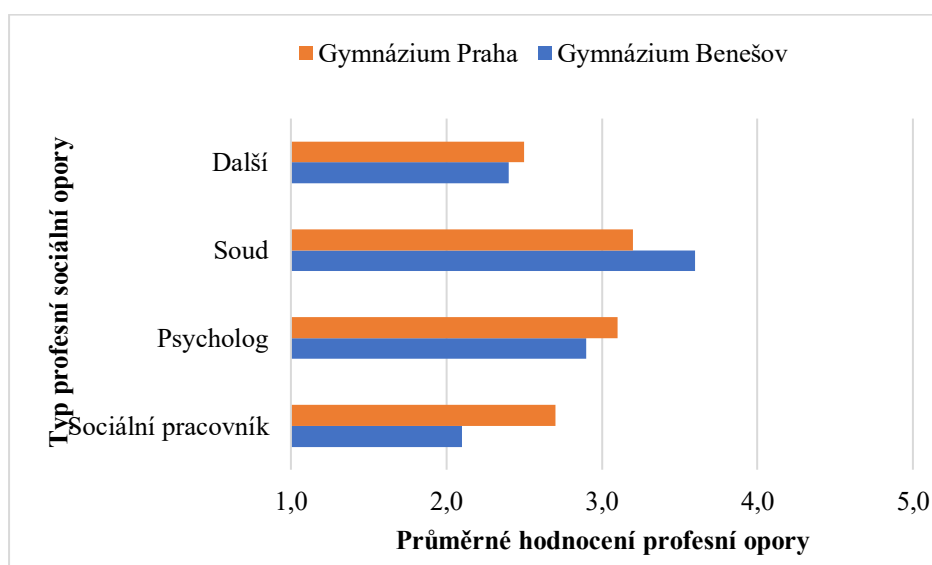
Obrázek 6: Zaznamenaná odborná sociální opora dle místa studia respondentů

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

Ti respondenti, kterým byla poskytnuta profesní sociální opora, byli požádáni o její zhodnocení (viz obrázek č. 7). Na škále od 1 (nejlepší) do 5 (nejhorší) měli respondenti označit, jakým způsobem hodnotí oporu, kterou jim daná instituce či orgán nabídl při rozvodu nebo rozchodu rodičů (viz otázka č. 6 v dotazníku).

Obrázek 7: Hodnocení zaznamenané odborné sociální opory dle místa studia respondentů

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

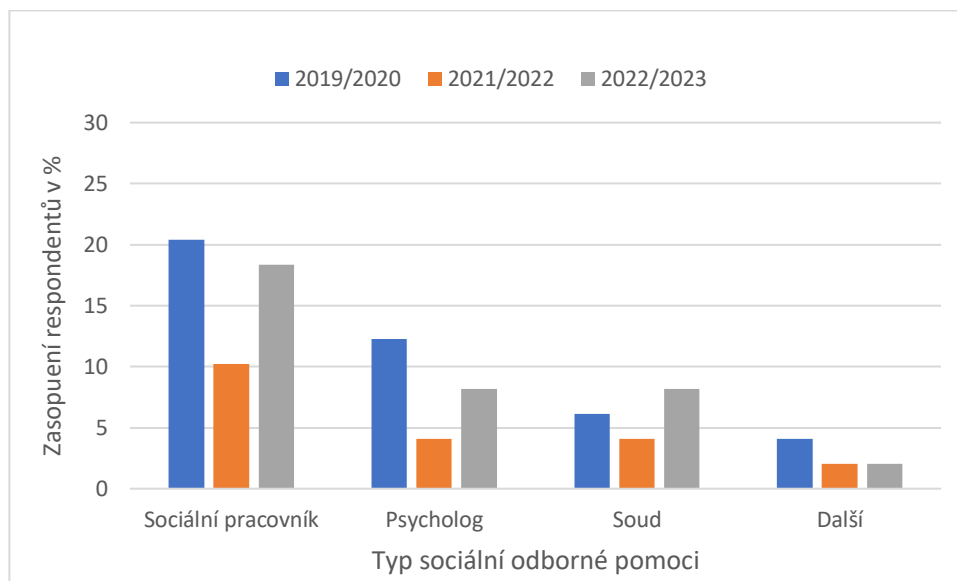
Respondenti z Gymnázia v Praze i Benešově nejhůře hodnotili soudy nebo soudní jednání. Jak již bylo výše uvedeno, soud lze jen těžko chápat jako profesní sociální oporu, nicméně

respondenti v otevřené otázce soudy zapsali a následně svou odpověď měli hodnotit. Naopak nejlépe byli hodnoceni sociální pracovníci, a to především u respondentů z benešovského gymnázia.

2.3.7 Profesní sociální opora v období pandemie

Pro porovnání návštěvnosti profesní sociální opory v období pandemie byly porovnány tři časové úseky (školní roky 2019/2020, 2021/2022 a 2022/2023). Z důvodů epidemiologických opatření byly služby sociální odborné pomoci značně omezeny. Tato omezení jsou znatelná i při pohledu na obrázek 8, kdy je možné pozorovat značný propad návštěvnosti profesní sociální opory všech typů. Především u sociálních pracovníků se četnost odpovědí zmenšila ve školním roce 2021/2022 o 50 %. Nejméně zasaženou oblastí se podle výsledků zdají soudy, které se rychle navrátily k původní činnosti (viz školní rok 2022/2023), přesto nejsou vnímány jako profesní sociální opora.

Obrázek 8 Zaznamenaná odborná sociální opora dle školního roku

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

2.3.8 Primární zdroj sociální opory

Na otázku „Kdo Vám pomohl při rozvodu nebo rozchodu rodičů jako první?“ odpověděla bezmála polovina respondentů variantu rodič (tj. 55 %). Druhou nejčastěji označovanou odpovědí mezi respondenty byla varianta nikdo (31 %). Odpověď kamarád/ka zvolili celkem 8 % respondenti. Pouze dva studenti vzdělávaní na Gymnáziu v Benešově označili odpověď jiné, kde mohli sami uvést osobu nebo instituci, která nebyla zaznamenána v baterii

možností. Oba chlapci uvedli, že pomohli sami sobě. Žádný z respondentů neoznačil možnost příbuzný nebo odborník.

Při porovnání Gymnázia Benešov a Gymnázia Praha bylo znatelné, že v Benešově byl pro dospívající častější zdroj sociální opory v podobě rodičů (což potvrzují i výsledky viz kapitoly Zdroje sociální opory a Hodnocení zdroje sociální opory).

2.3.9 Konkrétní sociální opora

Na otevřenou otázku mohli respondenti odpovědět a uvést, co konkrétního v případě rozvodu či rozchodu rodičů vyhovovalo nejvíce. Na tento dotaz odpovědělo celkem 49 respondentů, kteří si prošli rozvodem nebo rozchodem rodičů. Z Gymnázia v Benešově odpovědělo 18 respondentů a z Gymnázia v Praze odpovědělo na tuto otázku dohromady 31 dotazovaných.

Nejvíce rozšířenou odpovědí respondentů z obou gymnázií byla ta, že si s někým promluvili, vypovídali se, diskutovali s další osobou o daném problému a svých pocitech. Vždy se jednalo o sociální oporu osobní, žádný z respondentů v odpovědi neuvedl profesní sociální oporu. Druhou nejčastější reakcí na tuto otázku byla odpověď, kdy samotní rodiče mluvili s dotazovanými upřímně, sdělili pravdu o důvodech rozvodu. Variantu, že se s respondentem někdo sdílí danou situaci, má kolem sebe přátele, kteří mu jsou oporou, zvolili pouze jednotky studentů.

Mezi dotazovanými se objevila i možnost odpovědi, že se rozvod nebo rozchod jejich rodičů tolik „neřešil, nemluvilo se o něm“ a byli rádi, když se jich ostatní přátele, známí, ale i různé instituce na danou rodinnou situaci nedotazovali. Odpověď, kdy respondentům nepomohlo nic konkrétního, zvolilo celkem 12 respondentů, tedy 24,5 %. Danou odpověď napsala 3 děvčata a 4 chlapci z Benešova a 2 dívky a 9 studenti vzdělávání v Praze. Celkem 3 dívky studující v Benešově a 7 dívek vzdělávaných v Praze zmínilo situaci, kdy jim nejvíce při této těžké životní situaci pomohlo konkrétně obejmutí od rodiče nebo kamaráda.

2.3.10 Očekávaná sociální opora

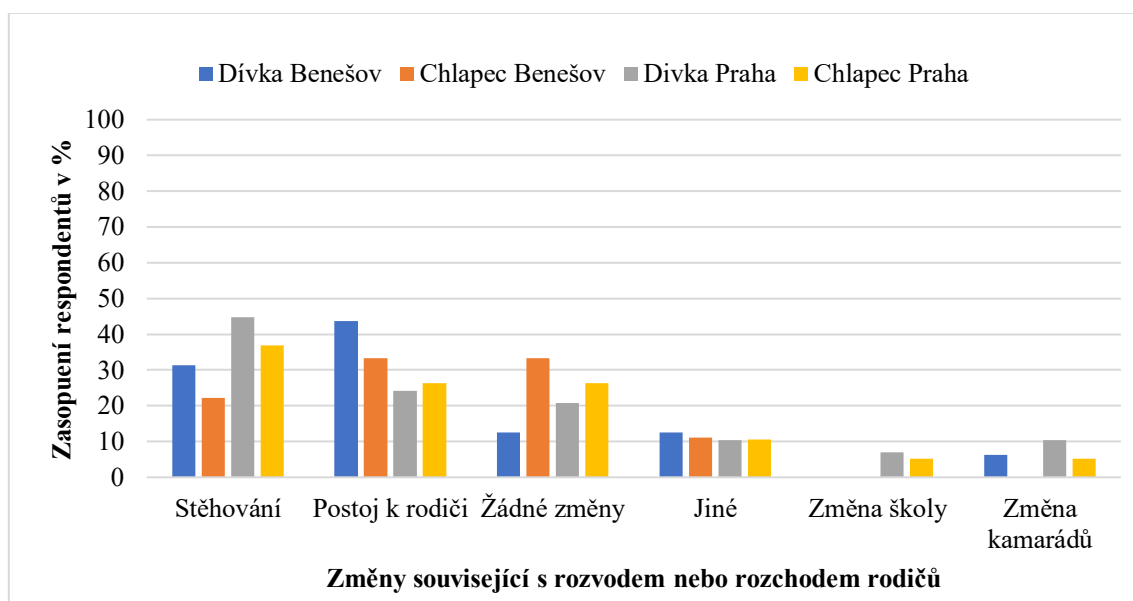
Respondenti měli možnost se vyjádřit k tomu, od jaké osoby pocítují největší sociální oporu, tedy kdo jim nejvíce při rozvodu či rozchodu rodičů pomohl. Nejvíce rozšířenou odpovědí mezi respondenty byla možnost rodič (39 %). Druhou nejčastější variantou odpovědi byla možnost příbuzný, kterou zvolilo celkem 25 % studentů. Možnost kamarád/ka zvolilo celkem 11 dotazovaných (23 %). Celkem 13 % respondentů zvolilo možnost jiné, u které

mohli dotazovaní sdělit další možnosti osob, kteří jim při rozvodu či rozchodu rodičů nejvíce pomohli. Nejčastěji se u varianty jiné objevovala skutečnost, že žádná taková osoba respondentovi nepomohla při této těžké životní fázi. Dále se mezi dotazovanými objevila i odpověď, kdy si respondent pomohl sám. Variantu odborník ne zvolil žádný z dotazovaných respondentů.

2.3.11 Komunikace rodičů o rozvodu či rozchodu a následných změn

Na otázku, zda rodiče sdělili svým dětem, co se po jejich rozvodu stane, odpovědělo z obou škol záporně celkem 33 respondentů (67,3 %). Na Gymnáziu sídlící v Benešově odpovědělo negativně celkem 61 % studentů, z toho bylo 7 dívek a 4 chlapci. Na Gymnáziu v Praze zaznamenalo negativní odpověď celkem 65 % respondentů, z toho bylo 13 dívek a 7 chlapců.

Obrázek 9: Změny související s rozvodem nebo rozchodem rodičů

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

V dotazníku se respondenti museli zamyslet a odpovědět na dotaz, zda při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů se museli potýkat s některou z uvedených změn a v případě mohli sami zaznamenat jinou alternativu odpovědi. Nejvíce rozšířenou odpovědí byla možnost stěhování (32 %), následně postoj k jednomu z rodičů (28 %). Žádnou změnu nemuselo podstoupit celkem 21 % dotazovaných. V případě, kdy respondenti zvolili možnost odpovědi jiné (10 %), nejvíce uváděli, že se jeden z rodičů odstěhoval, případně že rodiče

komunikují prostřednictvím jeho samotného. Mezi nejméně časté odpovědi mezi respondenty byla změna kamarádů (6 %) a změna MŠ/ZŠ/SŠ/gymnázia (3 %).

Při pohledu na obrázek č. 9 je možné usoudit, že pro studentky je rozvod nebo rozchod rodičů důvodem ke změně v postoji k jednomu nebo oběma rodičům. Zároveň se dívky z obou sledovaných škol častěji stěhovaly než chlapci. Naopak chlapci z benešovského i pražského gymnázia častěji nezaznamenali žádné změny po rozchodu nebo rozvodu rodičů.

Respondenti byli také vyzváni k tomu, aby popsali, zda pociťují jakoukoli změnu po rozvodu nebo rozchodu rodičů, případně k jaké konkrétní proměně došlo. Nejčastěji se objevovala odpověď, která znázorňovala změnu životního režimu, kdy respondenti uváděli příklady pro ně často se měnícího prostředí, a i střídavé péče a s tím související stěhování do nových prostředí. Dále se mezi respondenty objevily odpovědi znázorňující změnu vztahu s jedním z rodičů, hlavně ukončení kontaktu s rodičem. Druhou velmi četnou odpovědí mezi respondenty byla odpověď na danou otázku záporná, tedy že respondentů se rozvod či rozchod rodičů nijak nedotkl, případně si na nic nevzpomínají, neví. Dále respondenti uváděli i takovou skutečnost, že se jim po rozvodu rodičů ulevilo, jelikož nemuseli nadále být účastni hádek a rozepří mezi rodiči.

Jedna studentka z Gymnázia v Praze uvedla, že rozvod rodičů v jejím případě přinesl pozitivní změnu, kterou popsala jako nově vytvořené rodinné prostředí u obou rodičů, ve kterých má další nové sourozence, se kterými může stavit svátky a prázdniny. Dále v dotazníku sdělila, že má tedy větší možnost poznat více zážitků, výletů.

2.4 Ověření hypotéz

V tomto výzkumu je potřeba k vyhodnocení závislostí zvolit statistický test, který pracuje s kvalitativními znaky. Podle Chráška (2016) je tímto testem Pearsonův Chí-kvadrát test, který se ověřuje nezávislost v kontingenčních tabulkách. Podmínkou pro použití toho testu je, že alespoň 80 % očekávaných četností musí být větší než pět. Dále je nutné vyjádřit hladinu statistické významnosti, která vyjadřuje výši rizika. V tomto výzkumu jsou ověřeny hypotézy na 5 % hladině statistické významnosti. V případě, že výpočet dosáhne této hladiny, pak je 95% jistota, že daná hypotéza byla přijata oprávněně. Při rozhodování o platnosti nebo neplatnosti nulové hypotézy je možné použít takzvanou p-hodnotu, která vyjadřuje nejmenší hladinu významnosti testu, na které můžeme zamítnout nulovou hypotézu. P-hodnota se srovná se stanovenou hladinou statistické významnosti a v případě,

kdy tato hodnota klesne pod zvolenou hladinu, tím spíše můžeme nulovou hypotézu zamítnout.

V tomto výzkumu byla sledována sociální opora u dospívajících při rozvodu nebo rozchodu rodičů. Vzhledem k nízkému počtu respondentů jsem se rozhodla u níže uvedených dvou hypotéz porovnat sociální oporu poskytnutou rodičem nebo jinou blízkou osobou, ve které byly sloučeny kategorie odpovědí kamarád/kamarádka nebo příbuzný. Z důvodů velmi malé četnosti jsem statisticky nevyhodnocovala odpovědi, kdy sociální opora byla poskytnuta odborníkem či někým jiným. K vyhodnocení Pearsonova Chí-kvadrát testu byla použita čtyřpolní tabulka v Microsoft Office Excel.

První hypotéza, kterou pro ověření zní:

H1: Výběr sociální opory závisí na místě vzdělávání dospívajících.

H01: Výběr sociální opory nezávisí na místě vzdělávání dospívajících.

Obrázek 10 Kontingenční tabulka – k hypotéze 1

Gymnázium		Rodič	Blízká osoba	Celkem
Benešov	N	11	6	17
	%	64,7 %	35,3 %	100,0 %
Praha	N	12	16	28
	%	42,9 %	57,1 %	100,0 %
Celkem	N	23	22	45
	%	51,1 %	48,9 %	100,0 %

Obrázek 11 Chí kvadrát test – k hypotéze 1

	Hodnota chí-kvadrátu	P hodnota
Pearsonův Chí-kvadrát	26,54	2,58
Počet respondentů	45	

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

V tomto výzkumu (obrázek číslo 11) vyšel výsledek Chí-kvadrát testu je 26,54 a p-hodnota je 2,58. P-hodnota je větší než 5 % hladina významnosti z toho důvodu u H01 nezamítáme.

V tomto výzkumu nebylo prokázáno, že výběr sociální opory mezi rodičem a blízkou osobou závisel na místě vzdělávání dospívajících.

H2: Výběr sociální opory závisí na pohlaví dospívajících.

H02: Výběr sociální opory nezávisí na pohlaví dospívajících.

Obrázek 12 Kontingenční tabulka – hypotéza 2

Pohlaví		Rodič	Blízká osoba	Celkem
Dívky	N	14	12	26
	%	53,8 %	46,2 %	100,0 %
Chlapci	N	9	10	19
	%	47,4 %	52,6 %	100,0 %
Celkem	N	23	22	45
	%	51,1 %	48,9 %	100,0 %

Obrázek 13 Chí test, hypotéza 2

	Hodnota chí-kvadrátu	P hodnota
Pearsonův Chí-kvadrát	22,87	3,63
Počet respondentů	45	

Zdroje: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření

Z obrázku číslo 13 je zřejmé, že výsledek Chí-kvadrát testu je 22,87 a p-hodnota je 3,63. P-hodnota je větší než 5 % hladina významnosti z toho důvodu u H02 nezamítáme. Výsledkem je, že v tomto výzkumu nebylo prokázáno, že výběr sociální opory mezi rodičem a blízkou osobou závisel na pohlaví dospívajících.

3 Shrnutí výsledků praktické části a diskuze

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, jakým způsobem vnímají dospívající sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů a jakým způsobem tuto podporu hodnotí. Dílčím cílem výzkumu bylo zjištění, zda jsou nějaké rozdíly ve volbě sociální opory na maloměstském gymnáziu a gymnáziu v hlavním městě. Následujícím dílčím cílem zkoumání bylo i to, zda dívky a chlapci vnímají sociální oporu rozdílným způsobem. Výzkumné otázky se zabývaly rozdíly při volbě sociální opory mezi sledovanými gymnázii a pohlavím. Dále byly zaměřeny na to, koho vnímají dospívající jako sociální oporu při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů a jak tuto sociální oporu hodnotí.

Výzkumné šetření bylo provedeno na dvou vybraných školách. Důvodem výběru těchto dvou gymnázií bylo, že jedno reprezentuje maloměstské gymnázium (Benešov) s užšími vazbami a druhé reprezentuje anonymitu velkého města (Praha).

Na základě první otázky byli respondenti rozděleni na pohlaví, kdy z celkového počtu dotazovaných tj. 156 respondentů z obou gymnázií se zúčastnilo výzkumu 81 dívek a 75 chlapců, kteří byli ve věku 13 a 14 let. Důležitým kritériem pro vytvoření celého výzkumu bylo rozdělení respondentů podle toho, zda pochází z úplné nebo neúplné rodiny. Z celkového počtu dotazovaných 49 respondentů z obou gymnázií pochází z neúplné rodiny (což je 31 %) a s těmito respondenty jsem dále pracovala.

3.1 Zdroje sociální opory

Výsledky tohoto výzkumu se shodují s výsledky předchozích výzkumu (Krpoun, 2012; Širůček, Širůčková a Macek, 2008) v tom, že označují rodiče jako hlavní zdroj sociální opor. Lawrence a Fife (2017) také podporují tento názor a uvádí, že podpora rodičů má pozitivní vliv na adaptaci dospívajících po rozvodu či rozchodu.

Respondenti dále uvedli, že zdrojem sociální opory je pro ně kamarád či kamarádka. Širůček, Širůčková a Macek (2008) ale upozorňují na to, že sociální opora ze strany vrstevníků může působit negativně na příklad ve formě záškoláctví nebo užívání návykových látek. Volbu kamarádů jako zdroje sociální opory si vysvětlují tím, že dospívající si v tomto období vytváří skupinky kamarádů se stejnými názory, zájmy a potřebami, ve kterých testují své limity, ale i ostatní vzájemné interakce. Podobně jako uvádí Baštecká (2013) sociální síť vnímaná jako komunita samotným jedincem, ke které cítí příslušnost. Jedná se o různé podoby rodin, školních tříd, zájmových aktivit, kde jedinec může žádat a očekávat sociální

oporu. Respondenti tohoto výzkumu dále uvedli jako zdroj sociální opory příbuzné a odborníky.

Při genderovém srovnání v tomto šetření vyplynulo, že pohlaví nehraje zásadní roli ve výběru zdroje sociální opory. Krpoun (2012) uvádí, že dívky jsou schopnější naslouchat a komunikovat se svým okolím, a tudíž jsou otevřenější sociální opoře, což odpovídá i výsledkům tohoto výzkumu. V čem se ale výsledky rozcházejí, je hledání sociální opory chlapců u rodičů. Výsledky provedeného výzkumu naznačují, že chlapci se oproti dívkám méně obrazejí na rodiče, kdyžto Krpoun (2012) uvádí, že právě rodiče jsou první volbou pro chlapce při hledání sociální opory.

Při porovnání všech zahrnutých respondentů z Gymnázia v Benešově a Gymnázia v Praze bylo znatelné, že v Benešově byl pro dospívající častější zdroj sociální opory v podobě rodičů. Tento výsledek je zajímavý a může ho vysvětlit například tím, že ve velkých městech obecně hovoříme o větší anonymitě mezi lidmi, ale i o rychlejší samostatnosti dětí a dospívajících, než je tomu na maloměstě.

Celkem 37 % dotazovaných nenavštívilo žádného odborníka, který by jim pomohl při rozvodu nebo rozchodu rodičů. Jak uvádí Vágnerová (2004) přijetí a zpracování traumatu, jeho kognitivní zpracování a emoční odreagování může být s pomocí odborníka snadnější. Mezi těmi, kteří odbornou pomoc navštívili, byla nejčastěji zaznamenanou odbornou sociální oporou sociální pracovník (48 %), dále psycholog (26 %), soud (16 %). Respondenti u možnosti další (10 %) věděli, že navštívili nějakého odborníka, ale nedokázali začlenit tuto osobu do profesního zařazení, případně ji neuvedli. Z porovnání Gymnázia Benešov a Gymnázia v Praze vyplývá, že v Benešově častěji využívají služeb psychologa, a naopak v Praze je častěji zastoupeno soudní jednání. Zajímavé je, že 37 % dotazovaných nenavštívilo žádného odborníka vzhledem k tomu, že pro soudní jednání, které rozhoduje o úpravě poměrů k nezletilému dítěti po rozvodu či rozchodu rodičů, je stěžejní názor nezletilého dítěte, bych očekávala, že počet respondentů, kteří nenavštívili odbornou pomoc, bude nižší, než je tomu ve výsledcích výzkumu.

Konkrétní sociální oporu respondenti vnímali v možnosti si s někým promluvit, vypovídat se, diskutovat o daném problému a svých pocitech. Krpoun (2012) dodává, že právě otevřenost dospívajících je určujícím faktorem pro četnost a intenzitu sociální opory. Konkrétní sociální oporu respondenti vždy uvedli v podobě osoby blízké, žádný z respondentů v odpovědi neuvedl profesní sociální oporu. Druhou nejčastější reakcí

na tuto otázku byla odpověď, kdy samotní rodiče mluvili s dotazovanými upřímně, sdělili pravdu o důvodech rozvodu. Variantu, že s respondentem někdo sdílí danou situaci, má kolem sebe přátele, kteří mu jsou oporou, zvolili pouze jednotky studentů. Mezi dotazovanými se objevila i možnost, když se rozvod nebo rozchod jejich rodičů tolik „neřešil“ a byli rádi, když se jich ostatní přátele, známí, ale i různé instituce na danou rodinnou situaci nedotazovali. Výsledky si vysvětlují tím, že dospívající mají potřebu vyjadřovat své názory svobodně a obzvláště od dospělých vyžadují, aby s nimi bylo jednáno a hovořeno jako s dospělými a na jejich názor byl brán ohled.

Respondenti měli možnost se vyjádřit k tomu, od jaké osoby pocítují největší sociální oporu, tedy kdo jim nejvíce při rozvodu či rozchodu rodičů pomohl. Nejvíce rozšířenou odpovědí mezi respondenty byla možnost rodič dále příbuzný, následně kamarád. Celkem 13 % respondentů zvolilo možnost jiné, nejčastěji se u této varianty objevovala skutečnost, že neexistovala osoba, která by jim poskytla sociální oporu. Předpokládá se, že největší podporu dostaneme od námi nejbližších lidí, a právě odpovědi respondentů toto zcela potvrzují. Zajímavé by bylo, kdyby mohli respondenti uvést, zda pocítují rozdílnou sociální oporu od matky a otce.

Rodina je pro každého jedince základem jistoty a bezpečí, a právě rodiče hrají v životě dospívajícího stěžejní roli (Sobotková, 2007), což je patrné i z výsledků výzkumu, kde respondenti vnímají rodiče jako hlavní osoby. Na základě toho, jak rodiče k situaci přistoupí, je ovlivněno vnímání rozchodu nebo rozvodu samotným dítětem – což potvrzují i výsledky Lawrence a Fife (2017). Z toho důvodu byla zkoumána i komunikace rodičů při jejich rozvodu nebo rozchodu. Výsledky ukazují, že dvě třetiny respondentů mají pocit, že s nimi rodiče nedostatečně komunikují o nastalé situaci. Výsledky si vysvětlují tím, že pro samotné rodiče je mnohdy těžké komunikovat mezi sebou o nastalé situaci, ale i o jejich možných řešeních. Rodiče se také mohou obávat reakcí svých dětí na rozvod či rozchod a mohou se domnívat, že čím méně toho budou děti vědět, tím je to pro ně lepší. Domnívám se, že komunikace s kýmkoli, kdo je do rozvodu či rozchodu osobně zainteresován je velmi náročná obzvláště v případě, kdy jsou děti v období dospívání.

V dotazníku se respondenti museli zamyslet a odpověď na dotaz, zda se při rozvodu nebo rozchodu svých rodičů museli potýkat s některou z uvedených změn a v případě mohli sami zaznamenat jinou alternativu odpovědi. Nejvíce rozšířenou odpovědí byla možnost stěhování, následně postoj k jednomu z rodičů. Někteří respondenti nepodstoupili žádné změny. V případě, kdy respondenti zvolili možnost odpovědi jiné, nejvíce uváděli, že

se jeden z rodičů odstěhoval, případně že rodiče komunikují prostřednictvím jeho samotného. Změna kamarádů a změna MŠ/ZŠ/SŠ/gymnázia byly dvě nejméně časté odpovědi. Při genderovém porovnání je možné usoudit, že pro studentky je rozvod nebo rozchod rodičů důvodem ke změně v postoji k jednomu nebo oběma rodičům. Zároveň se dívky z obou sledovaných škol častěji stěhují než chlapci. Naopak chlapci z benešovského i pražského gymnázia častěji nezaznamenali žádné změny po rozvodu nebo rozvodu rodičů.

Respondenti dále zmiňovali, že rozvod nebo rozchod rodičů vedl ke změně životního režimu, ať už ve formě měnícího se prostředí, nebo střídavé péče. Dále respondenti uváděli i takovou skutečnost, že se jim po rozvodu rodičů ulevilo, jelikož nemuseli nadále být účastni hádek a rozepří mezi rodiči. Jediná respondentka uvedla výhradně pozitivní změnu, kdy rozvod rodičů přispěl k vytvoření nového rodinného prostředí. Domnívám se, že změny v životním režimu respondentů jako je střídání různých prostředí u rodičů k rozvodu nebo rozchodu zcela jistě patří, protože takto velkou změnu nemůžeme považovat za něco, co životem rodičů a dětí jen bezbolestně projde, ale je součástí jejich životní cesty.

Při porovnání profesní sociální opory v období pandemie, byl identifikován pokles návštěvnosti profesionálů. Přitom jak Qi a kol. (2020) uvádí, nízká sociální opora vede k vyšší pravděpodobnosti výskytu deprese a úzkosti. Problematické by v případě nedostatku profesní sociální opory mohlo být také kariérní očekávání a důvěra v romantické vztahy, jak uvádí Lawrence a Fife (2017).

Při hodnocení zdroje sociální opory je zřejmé, že v Praze je oproti Benešovu hůře hodnocena sociální opora rodičů, a naopak lépe je hodnocena opora od kamarádů, příbuzných a odborníka. V dotazníku měli respondenti také možnost určit, zda respondentovi situaci rozvodu nebo rozchodu rodičů někdo zhoršoval. Nejčastější odpovědí byla možnost rodič. Druhou nejčastější odpověď, volili respondenti možnost jiné, kde všichni dotazovaní uvedli, že nikdo takový, kdo by zhoršoval danou situaci, nebyl. Respondenti také hodnotili zaznamenanou profesní sociální oporu. Nejlépe byla hodnocena opora prostřednictvím sociálního pracovníka, následně psychologa a soudu.

Výsledky ověření hypotéz, za pomoci Chí-kvadrát testu, ve kterých se zkoumalo, zda zdroj sociální opory závisí na pohlaví či místě vzdělávání dospívajících, prokazují, že v obou případech jsou na sobě nezávislé. Což se vylučuje s názorem Krpouna (2012), který uvádí, že sociální opora je vnímána odlišně u dívek a u chlapců. Uvádí, že sociální opora je častěji

přijímána a vyhledávána děvčaty než chlapci, a proto dívky kladněji hodnotí vliv sociální opory na zdraví a životní spokojenost.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala sociální oporou dospívajících při rozvodu nebo rozchodu rodičů. Práce zjišťovala, jakým způsobem vnímají dospívající sociální oporu a jak danou pomoc při změně poměrů v rodině hodnotí. Při analýze byl dán apel na rozdíly mezi maloměstským gymnáziem a gymnáziem ve velkoměstě a také na rozdílnosti vnímání sociální opory z hlediska pohlaví respondentů.

V teoretické části byl definován pojem rodiny, typy a funkčnost rodin, ale byl zde zaznamenán i rozpad rodiny. V tomto úseku práce bylo vymezeno období dospívání a popis specifických změn v tomto úseku života. Závěrečná podkapitola teoretické části se věnovala definování sociální opory, představení druhů sociální opory, její kvality a zdroje.

V praktické části bakalářské práce byl představen postup k získání vlastních dat s výsledky samotného kvantitativního výzkumu realizovaného mezi žáky studujícími na gymnázium v Benešově a v Praze. Bylo zjištěno, že 31 % z těchto respondentů pochází z neúplné rodiny. Nejčastěji respondenti uvedli jako zdroj sociální opory rodiče, dále kamaráda a kamarádku, příbuzného. Při zhodnocení zdroje sociální opory je zřejmé, že v Praze je oproti Benešovu hůře hodnocena sociální opora rodičů, a naopak lépe je hodnocena opora od kamarádů, příbuzných a odborníka. Jistým paradoxem je, že rodič byl nejčastěji zvolen, jak pozitivním, tak i negativním zdrojem sociální opory. Na základě toho, jak rodiče k situaci přistoupí, je ovlivněno vnímání rozchodu nebo rozvodu samotným dítětem. Výsledky ukazují, že dvě třetiny respondentů mají pocit, že s nimi rodiče nedostatečně komunikují o nastalé situaci.

Při genderovém srovnání vyplynulo, že pohlaví nehraje zásadní roli ve výběru zdroje sociální opory. Výjimkou bylo zjištění, že žádný chlapec nebyl podpořen profesní sociální oporou (odborníkem). Při porovnání maloměstského a velkoměstského gymnázia také nejsou zjištěny velké rozdíly ve volbě zdroje sociální opory.

Nejčastěji zaznamenanou profesní sociální oporou jsou sociální pracovníci, dále psycholog a soud. Problematické může být, že 37 % respondentů nenavštívilo žádného odborníka, který by jim pomohl při rozvodu nebo rozchodu rodičů. Konkrétní sociální oporu respondenti vnímali v možnosti si s někým promluvit, vypovídat se, diskutovat o daném problému a svých pocitech. Respondenti také oceňovali, když s nimi rodiče otevřeně diskutovali o důvodech rozvodu nebo rozchodu.

Pro porovnání návštěvnosti profesní sociální opory v období pandemie byly porovnány tři časové úseky (školní roky 2019/2020, 2021/2022 a 2022/2023). Bylo zjištěno, že respondenti v průběhu pandemie navštěvovali profesní sociální oporu v omezené míře (především u sociálních pracovníků se četnost odpovědí zmenšila ve školním roce 2021/2022 o 50 %).

Limitací této práce je do jisté míry výběr použité metody, dotazníkového šetření, které nedokáže zachytit realitu a autentičnost krizové situace. Další limitací práce je omezený počet zkoumaných respondentů. Z důvodu malého zkoumaného vzorku nebylo možné vyhodnotit podrobně získaná data. Limitací práce je zaměření na rodiče jako jeden celek, v případě, kdy by byli respondenti dotazováni konkrétně na matky a otce, mohla by se celá problematika více konkretizovat. I přes tyto limitace práce nabízí inovativní náhled na sociální oporu, jak z pohledu genderu, tak i z pohledu maloměstského a velkoměstského gymnázia.

Po vytvoření práce vychází i nové otázky, které by výzkum rozšířily či doplnily. Zajímavé by bylo rozšíření stávajícího výzkumu o další roky nebo srovnání sledovaných gymnázií například s maloměstskou základní školou. Výzkum by se mohl dále rozšířit o další kvalitativní šetření, ve kterém by se mohl zkoumat vztah dospívajících s matkou a otcem.

Seznam použité literatury

- BAŠTECKÁ, Bohumila, GOLDMANN Petr. Základy klinické psychologie. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8550-4.
- BAŠTECKÁ, Bohumila. Psychosociální krizová spolupráce. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4195-6.
- ČABALOVÁ, Dagmar. Pedagogika. Praha: Grada, 2011. ISBN: 80-247-2993-8.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Aktuální populační vývoj v kostce. [online]. 2022 [cit. 2022-11-03]. Dostupné na <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Spotřební výdaje domácností. [online]. 2022 [cit. 2022-11-03]. Dostupné na <https://www.czso.cz/csu/czso/spotrebni-vydaje-domacnosti-2021>
- ČZU. Sociální opora. Moodle – Česká zemědělská univerzita v Praze (CZU) [online]. 2019 [cit. 2022-11-03]. Dostupné na https://moodle.czu.cz/scorms/EPE04E/PS202/resources/11.Socialni_opora.htm.
- FRANCOVÁ, Marie, DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-500-9.
- GUSTAVSEN, Waehler, NAYGA, Rodolfo M., WU, Ximing, 2015. Effects of Parental Divorce on Teenage Children's Risk Behaviors: Incidence and Persistence. *Journal of Family and Economic Issues* [online]. 36(2), 14. p. [cit. 2022-11-04]. DOI: 10.1007/s10834-015-9460-5. ISSN 10580476. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10834-015-9460-5>.
- GYMNÁZIUM, BENEŠOV, HUSOVA 470, Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2019/2020, Benešov, Gymnázium, Benešov, Husova 470, 2020. [cit. 2022-11-04]. Dostupné na: https://drive.google.com/file/d/1w8r1_8uom_wYqfVd0oUQIIJnCMYorrV8/view
- GYMNÁZIUM, PRAHA 7, NAD ŠTOLOU 1, Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2019/2020, Praha: Gymnázium, Praha 7, Nad Štolou 1, 2020. [cit. 2022-11-04]. Dostupné na: <https://www.gymstola.cz/images/docs/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-2019-2020.pdf>
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8303-X.

- HELUS, Zdeněk. Sociální psychologie pro pedagogy. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.
- HEWSTONE, Miles, STROEBE, Wolfgang. Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7092-5.
- CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
- KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-731-5004-2.
- KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRPOUN, Zdeněk. Sociální opora: Shrnutí výzkumné činnosti v české a slovenské oblasti a inspirace do budoucnosti – nadané děti. Psychologie, Elektronický časopis ČMPS. 2012., 6(1), [cit. 2022-11-08]. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/krpoun.pdf>
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Implementace - intervenční postupy sociální opory. Praha: Institut pro postgraduální vzdělávání ve zdravotnictví, 2005. [online]. [cit. 2022-11-02]. Dostupné z http://mujweb.cz/j.krivohlavy/clanky/c_impl.html.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2002. Psychologie nemoci. Praha: Grada Publishing, 200 s. ISBN 80-247-0179-0.
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- LAWRENCE, J. Jackson, FIFE, Stephen T., 2018. The Impact of Parental Divorce: The Relationship Between Social Support and Confidence Levels in Young Adults. Journal of Divorce & Remarriage [online]., 59(2), [cit. 2022-11-04]. DOI: 10.1080/10502556.2017.1402652. ISSN 1050-2556. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10502556.2017.1402652>
- MACEK, Petr, LACINOVÁ Lenka, ed. Vztahy v dospívání. Brno, 2006. ISBN 80-736-4034-1.
- MACEK, Petr. Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8348-X.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5.

- MAREŠ, Jiří a kol. Sociální opora u dětí a dospívajících II. Hradec Králové: Nucleus, 2002. ISBN 80-86225-25-9, [80-86225-36-4]. 86
- MAREŠ, Jiří a kol. Sociální opora u dětí a dospívajících III. Hradec Králové: Nucleus, 2003. ISBN 80-86225-47-1.
- MAREŠ, Jiří a kol., Sociální opora u dětí a dospívajících I. Hradec Králové: Nucleus, 2001. ISBN 80-86225-19-4.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, Národní zpráva o rodině. Praha: MPSV, 2004. [cit. 2019-03-09]. Dostupné na https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.
- PETRUSEK, Miloslav, MAŘÍKOVÁ Hana, VODÁKOVÁ, Alena. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-718-4310-5.
- QI, Meng, Shuang-Jiang ZHOU, Zhao-Chang GUO, Li-Gang ZHANG, Hong-Jie MIN, Xiao-Min LI a Jing-Xu CHEN, 2020. The Effect of Social Support on Mental Health in Chinese Adolescents During the Outbreak of COVID-19. *Journal of Adolescent Health* [online]. 67(4), 514–518. ISSN 1054-139X. Dostupné z: doi:10.1016/j.jadohealth.2020.07.001
- ŘÍČAN, Pavel. Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SMITH, Heather. Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-717-8906-2.
- SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- ŠIRŮČEK, Jan, ŠIRŮČKOVÁ, Michaela, MACEK, Petr. Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj rizikového chování v adolescenci. *Československá psychologie*. Praha: ČSAV, 2007, roč. 51, č. 5, s. 476-488. ISSN 0009-062X.
- ŠOLCOVÁ, Iva, KEBZA, Vladimír. Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie* [online]. 1999, XLIII (1), 17 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <https://portal.lf1.cuni.cz/download.php?fid=188>.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Dítě a rozvod rodičů. Praha: Grada, 2010, 179 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
- ŠVARŤÍČEK, Romana, ŠEĐOVÁ, Klára, a kol., Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. 384 s. ISBN 80-262-0644-4.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. ISBN 978-80-87455-14-2.

- VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-717-8802-3.
- VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.
- Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 22.3.2012. ISSN1211-1244.

Seznam obrázků

Obrázek 1 Demografické rozdělení studentů.....	32
Obrázek 2 Demografické rozdělení respondentů, kteří si prošli rozvodem nebo rozchodem rodičů.....	32
Obrázek 3: Zdroje sociální opory podle pohlaví a gymnázia	33
Obrázek 4: Hodnocení zdroje sociální opory	34
Obrázek 5: Zaznamenaná odborná sociální opora dle pohlaví respondentů	35
Obrázek 6: Zaznamenaná odborná sociální opora dle místa studia respondentů	36
Obrázek 7: Hodnocení zaznamenané odborné sociální opory dle místa studia respondentů	36
Obrázek 8 Zaznamenaná odborná sociální opora dle školního roku	37
Obrázek 9: Změny související s rozvodem nebo rozchodem rodičů	39
Obrázek 10 Kontingenční tabulka – k hypotéze 1	41
Obrázek 11 Chí kvadrát test – k hypotéze 1	41
Obrázek 12 Kontingenční tabulka – hypotéza 2	42
Obrázek 13 Chí test, hypotéza 2	42

Příloha 1

Dobrý den,
jmenuji se Zuzana Hanková a jsem studentkou Husitské teologické fakulty UK, obor Sociální pedagogika. Tento dotazník bude jedním ze zdrojů k vypracování mé bakalářské práce, jejíž obsah se vztahuje k sociální opoře při rozvodu rodičů. Dotazník je anonymní.

Děkuji za spolupráci a přeji příjemný den.

Zuzana Hanková

1) Jste?

Muž

Žena

2) Uveďte prosím, kolik je Vám let:

.....

3) Jsou Vaši rodiče rozvedeni (nebo jsou v rozvodovém řízení) či se rozešli?

Ano

Ne

4) Kdo Vám nabídl pomoc při rozvodu/rozchodu rodičů?

rodič

příbuzný

další -

kamarád/ka

odborník

5) Jak hodnotíte kvalitu této podpory? Ohodnoťte na škále od 1 (nejlepší) do 5 (nejhorší).

1 2 3 4 5

6) Byl jste z důvodu rozvodu/rozchodu rodičů u nějakého odborníka? (V případě, že ano, prosím uveďte s jakým.)

Ano

-

Ne

.....

.....

7) Jak hodnotíte kvalitu podpory odborníka? Ohodnoťte na škále od 1 (nejlepší) do 5 (nejhorší).

1 2 3 4 5

8) Co Vám v případě pomoci nejvíce vyhovovalo? (Uveďte prosím.)

.....

.....

9) Sdělili Vám rodiče, co a jak se změnilo po rozvodu?

Ne

Ano

10) Musel jste po rozvodu/rozchodu rodičů podstoupit nějakou z uvedených změn? (můžete zvolit více variant)

☐ stěhování	☐ žádné
☐ změna MŠ/ZŠ/SSŠ/gymnázia	☐ jiné – prosím uveďte:
.....
.....
☐ změna kamarádů	
☐ postoj k jednomu rodiči	

11) Myslíte, že se Vás rozvod/rozchod rodičů dotkl? Jak a v čem:

12) Je někdo, kdo Vám situaci rozvodu rodičů zhoršoval?

☐ rodič	☐ jiné -
☐ kamarád/ka	
☐ příbuzný	
☐ odborník	

13) Kdo Vám nejvíce pomohl?

- rodič
- kamarád/ka
- příbuzný
- odborník
- jiné -

Děkuji za vyplnění dotazníku

